

ALMA OMANOVIĆ-VELADŽIĆ
(Sarajevo)

CRTICE IZ ŽIVOTA JEDNOG KADIJE:
MEHMED (MUHAMED) SEID-EFENDIJA
HAJRIĆ – HOMARIJA

Sažetak

U ovom radu učinjen je pokušaj da se na osnovu raspoloživih izvora rekonstruiše život jednog kadije, koji je obavljao kadijsku službu u više kadiluka Bosanskog ejaleta i pripadao bošnjačkoj eliti vremena u kojem je živio i aktivno sudjelovao na različitim poljima kulturnog, društvenog i političkog života. Riječ je o kadiji Mehmed (Muhamed) Seid-efendiji Hajriću – Homariji iz Sarajeva, koji se, pored svojih uobičajenih kadijskih i administrativno-državnih dužnosti, kao obrazovan i učen čovjek, bavio i bilježenjem određenih interesantnih događaja o čemu nam svjedoči njegova međzmua, kao i pisanjem pjesama na osmansko-turskom jeziku. Na kraju smo donijeli zapise o tome kako su ga vidjeli drugi ljudi njegova vremena, među kojima je bilo i oprečnih mišljenja.

U radu smo se koristili i prosopografskom metodom, kojom se na poseban način osvjetljavaju fenomeni društvene historije koje nije moguće sagledati nekom drugom metodom.

Ključne riječi: kulturna historija, kadija, Hajrić – Homarija, kraj XVIII i početak XIX stoljeća, javni i privatni život, Sarajevo, Bosanski divan, Travnik, Ruščuk, prosopografska metoda.

UVODNE NAPOMENE

Brojna rukopisna djela Bošnjaka te osmanska građa iz Bosne i o Bosni predstavljaju vrlo značajne izvore za poznavanje prilika u kojima su živjeli Bošnjaci i ostali narodi Bosne i Hercegovine u doba osmanske

vladavine, kao i njihove ekonomske i kulturne historije. Na osnovu brojnih dokumenata i bilježaka iz njih, moguće je pratiti historijat brojnih uglednih porodica, kao i njihovih članova.

U ovom radu učinjen je pokušaj da se na osnovu raspoloživih izvora, u prvom redu rukopisnih hronika i historija¹ te međžmua² bošnjačkih autora, potom, deftera³ – zapisnika u osmanskoj administraciji i relevantne historijske literature, rekonstruiše život jednog kadije koji potiče iz ugledne sarajevske porodice Hajrić – Homarija (Hajri-zade / Homari-zade)⁴,

¹ *Enverijeva hIstorija*, poznatija kao Kadićeva *Hronika*. TE = *Tārīḥ-i Enverī*, Gazi Husrev-begova biblioteka (GHB), R-7306-7319, R-7321, R-7323-7324 i R-7327; Orijentalni institut u Sarajevu (OIS), R-29/6-10, 16-19, 21, 23-24 i 27; Salih Sidki Hadžihuseinović, Muvekkīt, *Povijest Bosne*, knj. I-II, [s turskog preveli Abdulah Polimac...[et al.], Kalem, Sarajevo, 1999 (dalje: Muvekkīt, *Povijest Bosne*).

² Mula Mustafa Ševki Bašeskija, *Ljetopis: (1746-1804)*, prevod s turskog, uvod i komentar Mehmed Mujezinović, 3. izd., Sarajevo-Publishing, Sarajevo, 1997 (dalje: Bašeskija, *Ljetopis...*); Za kritičko izdanje turskog originala vidi: Kerima Filan, *XVIII. Yüzyıl Günlük Hayatına Dair Saraybosnalı Molla Mustafa'nın Mecmuası*, Connectum, Sarajevo, 2011 (dalje: K. Filan, *Saraybosnalı Molla Mustafa'nın Mecmuası*). Među njima svoje mjesto zauzima i *Mecmū'a-i Ḥayrīzāde Mehmed (Muḥammed) Se'īd Efendī*, kadije Mehmed (Muhamed) Seid-efendije Hajri-zade (Hajrić), o čijem životu ćemo govoriti u ovom radu. Zahvaljujući Kadićevoj *Hronici*, saznali smo o postojanju vlastite međžmue kadije Hajrića. Osim tri bilješke ljetopisnog karaktera iz ove međžmue, o kojima će nešto kasnije biti riječi, nemamo nikakvih drugih podataka, niti imamo saznanja da li je uopšte sačuvana ili ne.

³ U radu su korišteni podaci iz *Bosna ahkâm-ı şikâyet defterleri*, koji obuhvataju žalbene odluke u periodu od 1742-1810. godine, čija je regesta uradio Abdulah Polimac, a koja se nalaze u Arhivu Orijentalnog instituta u Sarajevu (dalje: Sarajevo, OIS – Zbirka ANUBiH).

⁴ Ḥūmārīzāde (Homarija, Homarić) je drugo prezime porodice Hajrić. Objašnjenje za postojanje i drugog prezimena ove porodice (Homarija), možda ima veze sa ovom pretpostavkom: Poznato je da je ova porodica imala svoj čifluk u selu Osijek u džematu Butmir, koji je obilovao različitim vrstama šumskog drveća i rastinja, među kojima se isticalo drveće iz porodice četinara (smrča rijetko omorika ili omarika, jela i bor). Oni su uglavnom zimzeleni i otporni na mraz pa svoju dekorativnost ne gube ni tokom hladnih, zimskih mjeseci. U nekadašnjem Novopazarskom sandžaku, prvenstveno za smrčevu goru, upotrebljavalo se ime *omar* ili *homar*. Đuro Knežević, "Omorika, smreka ili smrča?: (Prilog šumarskoj terminologiji)", *Šumarski list*, god. 83, br. 4-5 (april – maj 1959.), Šumarsko Društvo NR Hrvatske u Zagrebu, Zagreb, 1959, 137. Moguće je da su članovi ove porodice bili izuzetno visoki, naočiti i većina ih je doživjela duboku starost, pa su bili poznati u narodu po prezimenu "Homarija", jer poznato je da se gore navedene vrste iz porodice četinara ističu svojom visinom i izuzetno plijene svojom ljepotom i raskošju, a i dugog su vijeka.

koja je imala svoj čifluk u selu Osik⁵ u džematu Butmir. Riječ je o kadiji Mehmed (Muhamed) Seid-efendiji, koji je živio krajem XVIII i početkom XIX stoljeća. Smatramo da je ovakav metodološki postupak opravdan i da je nužno, prije svake teorijske analize, detaljno utvrditi činjenice kada se rekonstruiše nečija biografija. Zato smo se u ovom radu koristili metodom prosopografske rekonstrukcije.

SARAJEVSKA PORODICA HAJRIĆ – HOMARIJA

Mnoge ugledne bošnjačko-muslimanske porodice s kraja XVIII i početka XIX stoljeća bile su porijeklom iz Sarajeva ili su se doselile iz nekih drugih bosansko-hercegovačkih gradova, ili čak iz drugih krajeva Osmanskog carstva. Članovi ovih porodica, uglavnom su bili društveno i politički angažovani, obavljajući veoma visoke funkcije u Bosanskom ejaletu, a znatan dio svoga imetka oni su uvakufili za opće dobro u različite svrhe.

Mladići iz tih porodica također su se vjenčavali sa djevojkama iz porodica sličnog društvenog statusa. Zahvaljujući tim ženidbenim vezama, dolazilo se do određenih posjeda, sklapali su se poslovi različite prirode među porodicama i sl.

Što se tiče uređenja enterijera u domovima u to vrijeme, *bogatstvo namještaja i dostupnost njegovih pojedinih primjeraka zavisili su od "klase" kojoj je pojedinac pripadao.*⁶ Isto tako, status u društvu i položaj pojedinca iskazivao se bogatstvom odjeće koju je imao na sebi. Što se tiče gradske nošnje u Bosni i Hercegovini, i muške i ženske, *zadržala je orijentalne utjecaje sve do druge polovine XIX stoljeća, kako u krojevima tako i u izboru materijala, pri čemu razlike u bojama uglavnom iznova ukazuju na vjersku pripadnost, a razlike u kvaliteti materijala na socijalno-imovinski položaj.*⁷

⁵ Danas Osijek, naselje u blizini Blažuja, zapadno od Sarajeva, koje se kao selo u Sarajevskom Polju prvi put spominje 1554. godine. Vidi opširnije: Hamdija Kreševljaković, "Kule i odžaci u Bosni i Hercegovini", *Naše starine*, god. II/1954, Zavod za zaštitu spomenika, Sarajevo, 1954, 81 (dalje: H. Kreševljaković, "Kule i odžaci...").

⁶ Marija Kocić, *Orijentalizacija materijalne kulture na Balkanu: osmanski period: XV – XIX vek*, Hesperiaedu, Beograd, 2010, 276; Više o tome vidi: *Kultura stanovanja*, u: Alija Bejtović, "Spomenici osmanlijske arhitekture u Bosni i Hercegovini", *POF III-IV/1952-53*, OIS, Sarajevo, 1953, 277-283.

⁷ Aida Abadžić Hodžić, "Kultura odijevanja u Bosni i Hercegovini na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće: Uloga i značaj ilustracija i priloga u časopisu *Nada* (1895.-1903.)",

Bogatije porodice su, uz svoju porodičnu kuću, pored avlije imale i prostranu bašću, a neke čak i vlastiti ljetnikovac, konake, kao i pilane u okolini Sarajeva. Također, većina njih, imale su tzv. ishodne kuće, kule i čardake, gdje su boravili po cijelo ljeto. Jedan od glavnih razloga zbog kojih se većina sarajevske gospode, velikodostojnika i bogataša odlučivala da u krajevima ispod Igmana od Hrasnice do Vrela Bosne, grade navedene objekte, su njihove prirodne ljepote koje su ih krasile. Pored Fadilpašića, Halilbašića, Babića i drugih imućnih porodica, svoje objekte za odmaranje ovdje su imale i Homarije.⁸ Kao što je ranije navedeno, ova porodica je imala svoj čifluk u selu Osijek butmirskog džemata koji se nalazio u sastavu nahije Sarajevo, o čemu nam svjedoče brojni dokumenti.⁹ Ova ugledna i imućna porodica, najprije je bila nastanjena u Džami-i atik¹⁰, a potom u sarajevskoj mahali Čekrekči Muslihudina¹¹. Iz jedne bilješke, vidi se da je kadija Hajrić, 16. safera 1192. h.g. /16. III 1778. kupio kuću u Čekrekčijinoj mahali za 400 esedi groša od Hadži Ahmed-age Kandelije¹² sina Bajram-alajbega iz sarajevske Kučuk Katib mahale¹³.

Na osnovu jednog ilama koji datira iz 1798. godine, napisanog od strane tadašnjeg sarajevskog kadije Hasan Esad-efendije, saznajemo da je kadija Hajrić, koji je u to vrijeme obavljao dužnost travničkog kadije, u svojoj kući u sarajevskoj mahali Čekrekči Muslihudina, imao robinju po imenu Umu Đulsum, za koju pretpostavljamo da je bila zadužena za kućne poslove. Iz njegovog sadržaja se vidi da je pomenuta robinja nestala u kasno doba noći sa izvjesnim terzijom Stjepanom, zimijom iz

u: *Zbornik radova / Međunarodni naučni skup Odjeća kao simbol identiteta*, Bihać (23./25.05.2011.), Tehnički fakultet i Gradska galerija, Bihać, 2011, 18 i 21.

⁸ Vidi opširnije: Behija Zlatar, "Ilidža", u: *Ilidža: monografija*, Općina Ilidža, Sarajevo, 2000, 194.

⁹ TE:VII/II:218. Usporedi sa: Muvekkit, *Povijest Bosne*, knj. II, 757.

¹⁰ Džami-i atik mahala je poznata kao *Careva mahala*. Alija Bejtić, *Ulice i trgovi Sarajeva*, Muzej Grada Sarajeva, Sarajevo, 1973, 15 (dalje: A. Bejtić, *Ulice...*).

¹¹ Mahala Čekrekči Muslihudina je poznata kao Čekrekčijina. Isto, 16, 227-228 i 400-401.

¹² O Kandeliji, čuvenom agi iz Banjalučkog boja (1737-38.) više vidi: TE:XI:119(125). Bašeskija, *Ljetopis...*, 213; K. Filan, *Saraybosnalı Molla Mustafa'nın Mecmuası*, 296.

¹³ TE:X:120. GHB, Prijepis iz Sidžila sarajevskog kadije br. 19, 74 (dalje: Prijepis iz SSK). Ispod stoji Kadićeva napomena: *Pogledaj godinu smrti ovog Kandelije 1196. h.g. (1781/82)*. Kučuk Katibova mahala je bila poznata kao *Mlini* ili *Nadmlini*. A. Bejtić, *Ulice...*, 17 i 271.

Sarajeva i da se ne zna je li živa ili mrtva.¹⁴ Iste godine, u vezi s ovim, izdata je bujuruldija od strane tadašnjeg bosanskog valije Mustafa-paše uz prisustvo nekoliko svjedoka, u kojoj je odlučeno kako će se dalje postupiti sa akterima ovog događaja.¹⁵

Većina članova ove imućne sarajevske porodice obraćala se tadašnjem Bosanskom valiji i sarajevskom muli u vezi nasljedstva koje je ostalo još od Hajrićevog djeda, njegovog imenjaka, a koje je prigrabio samo za sebe, Hajrićev otac Derviš Ali-efendija, kako ostali nasljednici ističu. Naime, od strane ostalih muških i ženskih nasljednika porodice Hajrić, upućivano je više žalbi tadašnjem Bosanskom valiji i Sarajevskom šerijatskom sudu, da se izvrši popis njegove ostavine (zlatnici – altun, groši u vrijednosti 7000 zlatnika, 1000 venedičkih (mletačkih) zlatnika i dr., dragulji – dževahir, biseri i drugi nakit, zatim, dućani, vrtovi, kuće, nekretnine, čifluci, mlinovi, stoka, dakle sva nepokretna i pokretna imovina, bilo da toga ima malo ili mnogo), “kako u kadiluku Sarajevo, tako i one koja se zatekne u selima tog kadiluka, te da se prema šerijatskom nasljednom pravu podijeli među svim nasljednicima”.¹⁶

Da se ovdje radi o veoma imućnoj porodici potvrđuje i popis zaostavštine koji je sačinjen nakon smrti jednog od sinova pomenutog kadije Hajrića, Ibrahim Edhem-efendije, čiji je cjelokupni imetak procijenjen na 60.738 groša bez odbitaka. U ovom popisu, tačno je navedena vrsta imovine (knjige, pokućstvo, odjevni predmeti, stoka, žitarice i usjevi), njihova količina i novčana vrijednost.¹⁷ Na osnovu toga moguće je rekonstruisati kako je izgledao enterijer kuće sarajevske porodice Hajrić – Homarija, dakle način na koji su članovi ove porodice živjeli, oblačili se, hranili, šta su čitali, radili, u kakvima krugovima su se kretali i sl. Dakle, ovi popisi imovine pružaju bogat i dragocjen materijal historiča-

¹⁴ Sadržaj ovog dokumenta u prijevodu vidi: Vladislav Skarić, *Izabrana djela: Prilozi za Istoriju Sarajeva*, knj. II, “Veselin Masleša”, Sarajevo, 1985, 268 (dalje: V. Skarić, *Izabrana djela...*, II).

¹⁵ Isto, II, 268-269.

¹⁶ Sarajevo, OIS – Zbirka ANUBiH br. 85/II, 321, 335, 365 i 430 (prev. A. Polimac).

¹⁷ Yuzo Nagata, *Materials on the Bosnian notables*, Institute for the Study of Languages and Cultures of Asia and Africa, Tokyo Gaikokugo Daigaku, Tokyo (Japan), 1979, 109-117 (dalje: Y. Nagata, *Materials...*). Zbog nepodmirenih dugova prema različitim institucijama ili pojedincima, imovina umrlog se popisivala i davala na javnu licitaciju. Takođe, ako su mu nasljednici bili maloljetni te ako je umro bez nasljednika.

rima, etnografima i drugim istraživačima za proučavanje ekonomskog stanja našeg naroda u tome vremenu.¹⁸

Uvidom u različite dokumente i bilješke, konstatujemo da su muški članovi ove porodice obnašali funkciju kadije i naiba u više kadiluka Bosanskog ejaleta, dok su djed i otac Mehmed Seid-efendije Hajrića obavljali i funkciju kadije Ruščuka¹⁹ u Rumelijskom ejaletu.

Najprije ćemo spomenuti njegovog djeda, po kojem je najvjerovatnije kadija Hajrić i dobio ime, uglednog imućnog kadiju koji je obavljao funkciju kadije u više kadiluka, i to: kadiluka Bosna-Brod (Travnik)²⁰, 1156. h.g. /1742.²¹, najvjerovatnije i kadiluka Ljubinje sa Belgrad-džikom, 1165. h.g. /1751-52.²² i sigurno kadije Ruščuka u Rumeliji.²³ Umro je 1170. h.g. /1756-57. godine u Istanbulu. U vrijeme njegove smrti, njegova supruga Aiša-hanuma se nalazila u Jajcu, da bi se kasnije

¹⁸ Više o tome vidi: Hatidža Čar-Drnda, "Zbirka sidžila Gazi Husrev-begove biblioteke", *Anali GHB*, knj. XIII-XIV, GHB, Sarajevo, 1987, 54-55; Alija Bejtović, "Lični i kućni komfor u Bosni i Hercegovini", *Jugoslavenski Istorijski časopis*, br. 3-4/1974, 148-149.

¹⁹ *Ruščuk* je vremenom postao jedna od najvažnijih osmanskih utvrda na Dunavu i upravno središte *Tuna vilajeta*. Danas grad Ruse u Bugarskoj. Vidi opširnije: Machiel Kiel, "RUŠČUK", u: *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 35, İstanbul, 2008, 246-250.

²⁰ Kadiluk Bosna-Brod, koji spada među najstarije kadiluke u Bosni, službeni je naziv za Travnički kadiluk. H. Kreševljaković i Derviš M. Korkut, *Travnik u prošlosti 1464 – 1878: (Naročito kao glavni grad Bosne 1699-1850)*, Biblioteka Zavičajnog muzeja Travnik br. 2, Travnik, 1961, 23 (dalje: H. Kreševljaković i D. M. Korkut, *Travnik u prošlosti...*).

²¹ Sarajevo, OIS – Zbirka ANUBiH br. 85/I, 36.

²² U Kadićevoj *Hronici* stoji sljedeća bilješka: *Po nalogu rumelijskog kaziaske-
ra Durri-zade Mustafa-efendije, poslove naiba kadije u kadiluku Ljubinje sa
Belgrad-džikom preuzeo je kadija Mehmed Seid-efendija od I. rebiul-ahira
1165. h.g. /17. II 1752, a on je tu dužnost predao Ahmed-efendiji Muteveli-zade
(Mutevelić) kao naibu.* Vidi: TE:VI/II:178. Usporedi sa: Muvekkit, *Povijest Bosne*,
knj. I, 521. U XVII st. Ljubinski kadiluk spajan je često sa kadilukom Belgrad-džik
(Mali Biograd). Sjedište toga kadiluka bilo je u Konjicu koji se otada počeo na-
zivati Belgrad-džikom. Hazim Šabanović, *Bosanski pašaluk: postanak i upravna
podjela*, Djela, knj. XIV, Naučno Društvo NR BiH, Sarajevo, 1959, 196 (dalje: H.
Šabanović, *Bosanski pašaluk...*).

²³ Bio je kadija Ruščuka u izvjesnom vremenu prije njegove smrti 1170. h.g. /1756-57
(*terminus ante quem*).

ponovo udala za poznatog banjalučkog kapetana, muteselima Husein-bega, živeći u Banja Luci.²⁴

Za Hajrićevog oca, Derviš Ali-efendiju, ustanovili smo da je bio sarajevski kadija 1155. h.g. /1742-43. – 1156. h.g. /1743-44.²⁵ i 1171. h.g. /1757-58.²⁶, najvjerovatnije da je dana 14. džumadel-ahira 1170. h.g. /6. III 1757. postavljen za naiba u kadiluku Cernica u Hercegovračkom sandžaku²⁷ i sigurno kadija Ruščuka u Rumeliji, 1173. h.g. /1759-60. – 1174. h.g. /1760-61.²⁸, potom, šerijatski kadija u kadiluku Bosna-Brod 1175. h.g. /1761-62.²⁹, sarajevski kadija 1177. h.g. /1763-64.³⁰ i sljedeće godine 1178. h.g. /1764-65. godine, o čemu nam svjedoči prijepis jednog arzuhala koga je napisao Abdulah-efendija Kantamirija u njegovo ime bosanskom valiji Mehmed-paši Muhasinoviću³¹.

Njegova supruga Nizama-hanuma, a Hajrićeva maćeha, bila je kći kadije Hadži Sulejman-efendije Hadžimusića iz Sarajeva, koja se nakon smrti Derviš Ali-efendije, ponovo udala za mirimirana³² Sulejman-pašu.³³ U prijepisu jednog ilama iz 1181. h.g. /1767-68. godine, u kojem se radi o sudskom sporu između kadije Hajrića i njegove maćeha, pomenute Nizama-hanume oko imovine i zemlje u selu Osik (Osijek) koji je u sastavu nahije Sarajevo, stoji: *Mehmed Seid-efendija sin merhuma Derviš Ali-efendije...*³⁴, što znači da ove godine njegov otac nije bio

²⁴ Sarajevo, OIS – Zbirka ANUBiH br. 85/II, 454-455. O Husein-begu, banjalučkom kapetanu vidi: H. Kreševljaković, *Izabrana djela*, sv. I, “Veselin Masleša”, Sarajevo, 1991, 146 (dalje: H. Kreševljaković, *Izabrana djela*, I).

²⁵ Sarajevo, OIS – Zbirka ANUBiH br. 85/I, 28 i 48.

²⁶ Sarajevo, OIS – Zbirka ANUBiH br. 85/II, 275.

²⁷ Muvekkit, *Povijest Bosne*, knj. I, 527.

²⁸ Sarajevo, OIS – Zbirka ANUBiH br. 85/II, 342 i 418.

²⁹ TE:VII:266.

³⁰ Sarajevo, OIS – Zbirka ANUBiH br. 85/II, 505-506.

³¹ Muvekkit, *Povijest Bosne*, knj. I, 534-535.

³² *Mirimiran* – doslovno znači beg begova, a kao termin do XVII stoljeća sinonim za beglerbeg. U XVII i XVIII stoljeću ovaj se naslov davao obično pašama sa dva tuga.

³³ Sarajevo, OIS – Zbirka ANUBiH br. 85/IIIa, 275. Usporedi sa: dana 25. zul-kadeta 1180. h.g. / 24. IV 1767. *mimiran Sulejman-paša Pruščak, mutesarif Kliškog sandžaka, sin Mustafa-paše sina Ibrahim-paše sina Gazi Osman-paše, oženio je udovicu Nizamu kćerku istaknutog kadije hadži Sulejman-efendije Hadžimusa-zade (Hadžimusić) sina Hadži Muse iz Sarajeva*. TE:VII/II:86. Riječ je o Sulejman-paši Skopljaku. Usporedi sa: Safvet-beg Bašagić, *Bošnjaci i Hercegovci u islamskoj književnosti: Prilog kulturnoj historiji BiH*, “Svjetlost”, Sarajevo, 1986, 428 (dalje: S. Bašagić, *Bošnjaci i Hercegovci...*).

³⁴ TE:VII/II:218.

živ. Prema tome, moguće je da je njegov otac Derviš Ali-efendija umro između 1179. h.g. /1765-66. i 1180. h.g. /1766-67. godine.

Na osnovu dokumenata i bilješki, kadija Hajrić je imao sestru Hamidu (u. 1224. h.g. /1809-10.), koja je bila udata za Mustafa-efendiju Hadži Musa-zade (Hadžimusić) iz sarajevske Džami-i atik mahale (u. 1200. h.g. /1785-86.), koji su imali tri kćeri: Atiju, Afifu³⁵ i Ajiša Penba-hanumu.³⁶ Prva je bila udata za kadiju Salih Sidki-efendiju Graho-zade (Graho)³⁷, druga za kadiju Mehmed Nazif-efendiju Svrzo-zade (Svrzo), a treća za kadiju Muhamed Emin-efendiju Isaefendi-zade (Isević) sina Ismail-efendije.³⁸

KADIJA HAJRIĆ – HOMARIJA I NJEGOVI POTOMCI

U periodu u kojem je živio kadija Hajrić, u Sarajevu je živjelo i aktivno djelovalo više intelektualaca, među kojima je bilo ličnosti različitih profila i zanimanja. Među njima su: Abdullah-efendija Kantamirija, *muderis, vaiz i baš-katib u mehkemi*; Sarajevske kadije: Mula Abdulah Kurevija, Mula Mustafa Muhibbī, Muhamed Emin Isević, Mehmed Džudi-efendija Čohadžić i dr.; Sarajevski pjesnici: Mehmed Mejli Guranija, Abdulah Nazari-efendija Buregija, Sejid Mustafa Nuri-efendija (Nurudin) Šerifović i dr.; Sarajevski ljetopisci: Mula Mustafa Ševki Bašeskija i njegov sin, Mula Mustafa Firakī i mnogi drugi.

Kada je u pitanju Homarijina godina rođenja, jedino smo u tekstu Save Kosanovića³⁹ pod naslovom *Dobri beg Omarija iz Sarajeva*, kojeg je napisao zahvaljujući kazivanju starca Hadži Jove Besarovića, pronašli

³⁵ Afifa-hanuma koja je bila veoma imućna umrla je 1257. h.g. /1841-42. godine. TE:XXIII:165.

³⁶ Sarajevo, OIS – Zbirka ANUBiH br. 85/VIIa, 121-122.

³⁷ Bračni ugovor je sklopljen u Sarajevskom šerijatskom sudu 15. šabana 1212. h.g. /2. II 1798. Mehr-i muedžel: 61.000 akči. TE:XIV/II:98. Spomenuta Atija-hanuma se ponovo udala, nakon što je ostala udovica nešto više od dvije godine, za kadiju Ali Šakir-efendiju sina Mehmeda Kara hadži Ali-zade (Karahadžialić). TE:XIX:18. GHB, Prijepis iz SSK br. 56, 167. Mehr-i muedžel je iznosio: 10.000 akči. Bila je veoma imućna i umrla je 1249. h.g. /1833-34. godine. TE:XXI:361. GHB, Prijepis iz SSK br. 72, 102-108.

³⁸ Bračni ugovor je sklopljen u Sarajevskom šerijatskom sudu 19. džumadel-evvela 1213. h.g. / 29. X 1798. Mehr-i muedžel: 71.000 akči. TE:XV:169. GHB, Prijepis iz SSK br. 38, 264; TE:XVII:264. GHB, Prijepis iz SSK br. 49, 66-68.

³⁹ Sava Kosanović je uživao veliki ugled među srpskim narodom u Bosni i Hercegovini, posebno 1881. godine kada je izabran za dabrobosanskog mitropolita sa sjedištem u Sarajevu. Više o njemu vidi: Vojislav Maksimović, "Sava

bilješku koju donosimo u originalu: *Čuveni ovaj plemić bosanski rodio se oko 1753. god. U prvoj četvrti ovoga vijeka on beše najbogatiji čovjek u svemu Sarajevu.*⁴⁰

Kadiju Homariju pravoslavci su smatrali za svog zaštitnika i uživao je veliki ugled kod njih. Pravoslavna crkva u Sarajevu je po starom običaju za vrijeme svojih vjerskih praznika (Uskrs i Božić), pored svojih važnijih predstavnika darivala i uglednije i važnije pripadnike drugih vjeroispovjesti. Tako da, iz dva Spiska tih darovanih koji je sačinjen od strane službenika Pravoslavne crkve, vidi se da je kadiji Homariji za Uskrs pred kraj XVIII stoljeća darovano “janje, 20 jaja i čurek”⁴¹, a za Božić 1804. godine darovan “1 veliki kopun”⁴².

Pomenuti Mehmed Seid-efendija Hajrić je bio oženjen Hatidža-hanumom kćerkom Osmana Nuri-efendije. Imali su sinove Abdulah Akif-efendiju i Ibrahim Edhem-efendiju i tri kćeri: Fatimu Kanitu, Habibu⁴³ i Huzejfu hatun. Međutim, iz prijepisa njegovih dviju sačuvanih vakufnama, vidi se da je imao i sina Derviš Ali-efendiju, kojem je vjerovatno dao ime po svom ocu. Osim ovog, drugih podataka o njegovom sinu Derviš Ali-efendiji nemamo.

U pomenutoj Kadićevoj *Hronici*, pronašli smo podužu bilješku o smrti kadije Hajrića iz 1226. h.g. /1811. godine, koja glasi:

*Umro je od časnih kadija, poštovani Mehmed Seid-efendija Hajrić (ili Homarija) sin Derviš Ali-efendije, stanovnik sarajevske mahale Čekrekči Muslihudina, obavljajući dužnost kadije u kadiluku Tešanj. Nasljedstvo mu je pripalo njegovoj ženi Hatidža-hanumi kćerki Osman-efendije, punoljetnim sinovima Ibrahim Edhem-efendiji i Abdulah Akif-efendiji, punoljetnoj kćeri Habiba-hanumi i dvjema maloljetnim kćerima Huzejfi i Kaniti. Umrli je bio imućan. Datum ostavinske rasprave: 15. safer 1226. h.g. /11. III 1811.*⁴⁴

Bilješku o smrti pomenutog kadije pronašli smo i u jednoj medžmui koja je nastala krajem XVIII i početkom XIX stoljeća čiji je autor

Kosanović”, *Baština*, god. I, br. 1, Muzej književnosti i pozorišne umjetnosti BiH, Sarajeva, 1990, 69-90.

⁴⁰ Sava Kosanović, “Dobri beg Omarija iz Sarajeva”, *Javor*, god. XII, br. 11, br. 12 (17. marta 1885; 24. marta 1885.), Novi Sad, 1885, 345 (dalje: S. Kosanović, “Dobri beg Omarija...”).

⁴¹ V. Skarić, *Izabrana djela...*, II, 157.

⁴² Isto, 156. *Kopun* – uškopljeni mladi pijetao.

⁴³ U nekim bilješkama i dokumentima uz ovo ime stoji i ime Amina.

⁴⁴ TE:XVII:395. GHB, Prijepis iz SSK br. 50, 78.

Nikšićanin Salih sin Šabana, koji je bio nastanjen u Sarajevu. Pomenuti Salih je bio veoma obrazovan i služio se sa nekoliko jezika, koji se krajem XVIII stoljeća javlja kao prepisivač više rukopisa od kojih je sačuvano šest, koji se danas čuvaju u Gazi Husrev-begovoj biblioteci, a jedan u Arhivu grada Sarajeva.⁴⁵ Među bilješkama ljetopisnog karaktera u njegovoj medžmui stoji zapisano:

*Hajrić (Hajri-zade) Muhamed Sejid-efendija umro 17. muharrema 1226. (11. februara 1811).*⁴⁶

U ranije pomenutom radu, navedeno je da je kadiju Homariju smrt zadesila u Žepču, gdje je i ukopan:

*Tu u Žepču sahrane dobrog bega Omariju najsvetanije, đe mu se i sad grob nalazi, a o njemu će se mnogo i dugo pričati sa najljepšom uspomenom, osobito u seoskom staležu koji često i rado pripovijedaju o 'dobrome' begu Omariji.*⁴⁷

Kadić nam u svojoj *Hronici* donosi i bilješku smrti njegove supruge, pomenute Hatidža-hanume, čiji prijevod glasi:

*Kada je 16. redžeba 1247. h.g. /21. XII 1831. umrla Hatidža kći Osman Nuri-efendije, žena merhuma Mehmed Seid-efendije Hajri-zade (Hajrić), ukopana je na mezarju Alifakovac pored svojih sinova Ibrahim Edhema i Abdulah Akif-efendije.*⁴⁸

Na osnovu dostupnih podataka, vidi se da se njegov sin Ibrahim Edhem-efendija ženio više puta: sa Fatima-hanumom kćerkom Ibrahim-age

⁴⁵ Najveći broj rukopisa Salih je prepisao u vremenu između 1792. i 1798. godine. O samom sebi je u svojim rukopisima ostavio malo podataka. Poznato je ime njegovog oca uz koje je obično dodavao odrednicu "Nikšikli", "Nikšićevi" i "Onogoševi". V. opširnije: Slobodan Drobnjak i Sait Š. Šabotić, "Kulturne prilike i kulturni stvaraoci Nikšića iz osmanskog perioda", *Almanah*, br. 25-26, Udruženje "Almanah" Podgorica, Podgorica, 2004, 332.

⁴⁶ Fehim Nametak, "Jedna sarajevska medžmua iz Bašeskijina vremena", *Glasnik Vrhovnog Islamskog Starješinstva u SFRJ*, godina XLIX/86, br. 2 (mart-april), Sarajevo, 1986, 162.

⁴⁷ S. Kosanović, "Dobri beg Omarija...", 348.

⁴⁸ TE:XXI:136; Prijevod hronograma prepisanog sa nišana umrle Hatidže hanume vidi u: Mehmed Mujezinović, *Islamska epigrafika u Bosni i Hercegovini*, knj. I, "Veselin Masleša", Sarajevo, 1974, 109-110 (dalje: M. Mujezinović, *Islamska epigrafika...*, I).

Bakari-zade (Bakarija – Bakarević)⁴⁹, serdengečtije⁵⁰ iz sarajevske mahale Kečedži Sinana.⁵¹ Potom, sa Ćamila-hanumom kćerkom Sulejman Rušdi-efendije (Teparić), kadije iz sarajevske Vekil-harč mahale.⁵² U bilješci o njegovoj smrti vidimo da je njegova supruga bila i Umu Kulsum kći Ahmed-efendije. Njen sadržaj u prijevodu glasi:

Kada je umro Ibrahim Edhem-efendija Hajrić sin Mehmed Seid-efendije iz mahale Ćekrekči Muslihudina u spomenutom gradu, njegovo nasljedstvo je bilo ograničeno na njegovu suprugu Umu Kulsum kćerku Ahmed-efendije, njegovu majku Hatidžu kćerku Osman-efendije, maloljetnu kći (Fatimu) Arifu i sestre po ocu, Habibu, Huzejfu i Kanitu. Umrli je bio imućan i posjedovao je poprilično knjiga. Datum ostavinske rasprave: 1. redžeb 1230. h.g. /9. VI 1815. Ukopan je na mezarju Alifakovac.⁵³

Godinu prije, umro je Hajrićev stariji sin, kadija Abdulah Akif-efendija. Sadržaj bilješke o njegovoj smrti u prijevodu glasi:

Dana 10 ševvala 1229. h.g. / 25. IX 1814, umro je poštovani kadija Abdulah Akif-efendija Hajrić sin Mehmed Seid-efendije iz mahale Ćekrekči Muslihudina u spomenutom gradu. Njegovo nasljedstvo je bilo ograničeno na njegovu majku Hatidža-hanumu kćerku Osman-efendije, njegovog rođenog brata po ocu i majci, poštovanog kadiju Ibrahima Edhem-efendiju, rođene sestre po ocu i majci hanume Aminu i Huzejfu i maloljetnu Kanitu. Datum ostavinske rasprave: 1. zul-kade 1229. h.g. /15. X 1814. Ukopan je na mezarju Alifakovac u spomenutom gradu. Umrli je zajedno sa svojim spomenutim bratom ostavio mnogo knjiga i bio je imućan.⁵⁴

⁴⁹ O uglednoj sarajevskoj trgovačkoj i janjičarskoj porodici *Bakarije – Bakarevići* vidi opširnije u: A. Bejtović, “Prilozi proučavanju naših narodnih pjesama”, *Bilten Instituta za proučavanje folkloru*, II, br. 3/1955, 121 (dalje: A. Bejtović, “Prilozi proučavanju...”, II).

⁵⁰ *Serdengečtija* – pripadnik dobrovoljačkog odreda koji je preuzimao zadatke opasne po život.

⁵¹ Bračni ugovor je sklopljen u Sarajevskom šerijatskom sudu 15. zul-hidždžeta 1223. h.g. /1. II 1809. Mehr-i muedžel: 111.000 akči. TE:XVII:183. GHB, Prijepis iz SSK br. 48, 202.

⁵² Bračni ugovor je sklopljen u Sarajevskom šerijatskom sudu 21. safera 1225. h.g. /28. III 1810. Mehr-i muedžel: 101.000 akči. TE:XVII:275b. GHB, Prijepis iz SSK br. 49, 127. Mahala Vekil-harča je poznata kao *Hadžijska džamija (Hadžijska mahala)*. A. Bejtović, *Ulice...*, 17 i 359.

⁵³ TE:XVIII:398. GHB, Prijepis iz SSK br. 55, 258.

⁵⁴ TE:XVIII:328. GHB, Prijepis iz SSK br. 54, 107-109. Kod Mujezinovića smo pronašli tarih smrti koji je prepisan sa nišana umrlog kadije Abdulaha Akif-efendije

Vrijeme smrti njegove dvojice sinova, podudara se sa velikom epidemijom kuge koja je harala u Bosni i Hercegovini u vremenu od 1813-1815. godine, koju je narod u Bosni prozvao “mubarećija”, a u Hercegovini “veliki hastaluk”.⁵⁵

Njegova starija kći Habiba-hatun je bila udata za Mehmed Zaim-bega sina Hasan-efendije Halilbaša-zade (Halilbašić)⁵⁶ iz sarajevske mahale Kučuk Katiba.⁵⁷

Najviše podataka smo pronašli o njegovoj najmlađoj kćerki Fatima Kaniti, koja je bila maloljetna na dan svoga vjenčanja isto kao i mladoženja Mustafa-beg⁵⁸ sin Sejid Omer Tahir-bega Babi-zade (Babić)⁵⁹, sa-

Hajrića, kod kojeg stoji datum smrti: 10. ševval 1239. h.g. (8. VI 1824). Mujezinović, *Islamska epigrafika...*, I, 107. S obzirom da se brojke 2 i 3 u rukopisima slično pišu, vrlo često se prave greške u njihovoj identifikaciji, tako da je umjesto hidžretske 1229. kod Mujezinovića navedena 1239. godina.

⁵⁵ H. Kreševljaković, *Esnafi i obrti u starom Sarajevu*, Narodna prosvjeta, Sarajevo, 1955, 40. (H. Kreševljaković, *Esnafi i obrti...*); Krajem XVIII i početkom XIX stoljeća u Sarajevu i Bosni je, u više navrata zabilježena pojava kuge. U mnogim međžuama i hronikama bosanskih autora, mogu se naći bilješke o pojavi kuge kao i drugih zaraznih bolesti u bosanskohercegovačkim gradovima u vrijeme Osmanskog carstva. O pojavi ove epidemije u Sarajevu, redovno su vodili evidenciju u svojim vlastitim međžuama ranije pomenuti Mula Mustafa Ševki Bašeskija i njegov sin Mula Mustafa Firakī. Isto tako, sve sačuvane franjevačke hronike, kao i zapisi pravoslavnih sveštenika i pisara, bilježe redovno epidemije, prvenstveno kuge, ali i drugih teških zaraznih bolesti. Vidi opširnije: Bogumil Hrabak, “Kožne rednje u Bosni i Hercegovini 1463-1800.”, *Istorijski zbornik*, god. II, br. 2, Institut za istoriju u Banjaluci, Banjaluka, 1981, 25-41.

⁵⁶ *Halilbašići* su sarajevska porodica, koju susrećemo u Sarajevu još od početka XVIII stoljeća, a bilo ih je najviše u nekadašnjoj sarajevskoj mahali Kučuk Katiba. Vidi opširnije: A. Bejtić, “Prilozi proučavanju...” II, 107-108.

⁵⁷ Bračni ugovor je sklopljen u Sarajevskom šerijatskom sudu 13. zul-hidždžeta 1223. /30. I 1809. Mehr-i muedžel: 111.000 akči. TE:XVII:182. GHB, Prijepis iz SSK br. 48, 203. Spomenuta Habiba Amina je umrla 1249. /1833-34. TE:XXI:361. GHB, Prijepis iz SSK br. 72, 97. Kod Mujezinovića stoji da je umrla 1238. h.g. /1822. Vidi: M. Mujezinović, *Islamska epigrafika...*, I, 117.

⁵⁸ O njemu više vidjeti u radu: Osman Lavić, “Mustafa-paša Babić i njegova rukopisna ostavština”, *Anali GHB*, knj. XXXIV, GHB, Sarajevo, 2013, 61-80 (dalje: O. Lavić, “Mustafa-paša Babić...”).

⁵⁹ *Babići* su bili porijeklom iz Glasinca. Jedna grana ove porodice nastanila se u Sarajevu u XVIII stoljeću i stanovali su u sarajevskoj mahali Mufti Sulejman-efendije, koja se po njima prozvala *Babića Bašča*. Vidi opširnije: H. Kreševljaković, “Muteselimi i njihov djelokrug”, *Radovi*, knj. VII, Odjeljenje istorisko-filoloških nauka, knj. 3, Naučno društvo N.R. BiH, Sarajevo, 1957, 127 (dalje: H. Kreševljaković, “Muteselimi...”); A. Bejtić, *Ulice...*, 90.

rajevskog muteselima iz sarajevske mahale Čokadži Sulejmana. Ona je došla u Sarajevski šerijatski sud u pratnji svoje majke Hatidža-hanume, a mladoženja u pratnji svoga oca, pomenutog Sejid Omer Tahir-bega sina hadži Ibrahima alajbega.⁶⁰ Na isti dan sklopljen je brak između Fatimine majke, udovice Hatidža-hanume kćeri Osman-efendije iz sarajevske Čekrekči Muslihudinove mahale i oca Fatiminog muža, pomenutog Sejid Omer Tahir-bega Babi-zade (Babić) sina hadži Ibrahim alajbega, sarajevskog muteselima iz sarajevske mahale Čokadži Sulejmana.⁶¹

Pomenuta Fatima Kanita hanuma i Mustafa-beg Babić imali su dva sina i sedam kćeri.⁶² Fatima Kanita-hanuma je žena za koju se priča da je *prava gospođa po srcu i djelima, koja darežljivom svojom rukom ugleda i podpomogne mnogo sirotu*.⁶³ Ona se posebno istakla kao velika sarajevska dobročiniteljka, o čemu nam svjedoče njene vakufname, kao i bilješke o njenim uvakufljenjima. Ona je u korist sarajevske medrese Abdulkerim-efendije Sim-zade Đumišića⁶⁴ uvakufila: *jednu svoju vodenicu sa četiri okna na rijeci Zujevini u selu Osijek butmirskog dže-*

⁶⁰ Bračni ugovor je sklopljen u Sarajevskom šerijatskom sudu 15. ševvala 1234. h.g. /7. VIII 1819. Mehr-i muedžel: 101.000 akči. TE:XIX:166. GHB, Prijepis iz SSK br. 59, 140. Mahala Čokadži Sulejmana je poznata po imenu *Za Beglukom*. A. Bejtić, *Ulice...*, 198.

⁶¹ Bračni ugovor je sklopljen u Sarajevskom šerijatskom sudu 15. ševvala 1234. h.g. /7. VIII 1819. Mehr-i muedžel: 49.000 akči. TE:XIX:166. GHB, Prijepis iz SSK br. 59, 140.

Hatidža-hanuma je bila njegova treća žena, što se vidi iz bilješke njegove smrti iz 1236. h.g. /1820-21, koji je ukopan na mezarju Hunkar (Careve) džamije. TE:XIX:267-268. GHB, Prijepis iz SSK br. 61, 68. Dakle, pored njegove prethodne dvije supruge, Hava-hanume kćeri Mehmed-bega i Melikhana-hanume kćeri Ebu Bekir-bega, djece iz tih brakova i njegove majke Nefise kćeri Sejid Mehmed Emin-efendije, spomenuta Hatidža-hanuma je također bila jedan od njegovih nasljednika čiji je zastupnik bio Ali-aga Ćemerli-zade (Ćemerlić) sin Ibrahim-age.

⁶² O. Lavić, "Mustafa-paša Babić...", 62-63.

⁶³ S. Kosanović, "Dobri beg Omarija...", *Javor*, god. XII, br. 12, 377.

⁶⁴ Ova medresa koja se nalazila u Hadži Isaovoj mahali (Dugi sokak), podignuta je 1189. h.g. /1775-76. godine i nosila je naziv po svom osnivaču Abdulkerim-efendiji Sim-zade Đumišiću. U narodu je bila poznata po imenu Drvenija medresa. Medresa je radila sve do početka XX stoljeća kada je porušena prilikom regulacije Miljacke. Više vidi: Hajrudin Ćurić, *Muslimansko školstvo u Bosni i Hercegovini do 1918. godine*, "Veselin Masleša", Sarajevo, 1983, 88; Ismet Kasumović, *Školstvo i obrazovanje u Bosanskom ejaletu za vrijeme osmanske uprave*, Islamski kulturni centar, Mostar, 1999, 180 (dalje: I. Kasumović, *Školstvo...*).

mata koji se nalazi u sastavu nahije Sarajevo.⁶⁵ Između ostalog u njenoj vakufnami je navedeno da će se od stečenih prihoda održavati česma, koja je poznata kao *Mejdanuša*, kao i njen vodovod u sarajevskoj mahali SAGR hadži Alije⁶⁶, te popraviti kaldrma oko ove česme. Za potrebe iste medrese, uvakufila je i rukopis iz XIX stoljeća (R-49), a radi se o džuzovima *Kur'āna* (1-18. i 20-30.), gdje se na njihovom prvom listu nalazi zapis koji potvrđuje taj podatak.⁶⁷

Potom, 1274. h.g. /1857-58, od svojih uvakufljenih dobara obnovila je i sarajevsku Timur-hanovu džamiju sa drvenom munarom u Berkuši, koju je bogati trgovac Timur-han po kojem je i dobila ime, sagradio 968. h.g. /1560-61. godine. Međutim, ona je vremenom propala i porušena zbog vlažnosti tla na kojem je podignuta, pa ju je nešto kasnije 1317. h.g. /1899-1900. godine, tadašnja uprava Vilajetskog vakufa dala ponovo sagraditi i proširiti.⁶⁸ 1278. h.g. /1861-62. godine, ista vakifa popravila je mesdžid Havadže Sinana Volodera i uz njega dala sagraditi novi mekteb.⁶⁹ U *Katalogu* sarajevske Gazijine biblioteke (sv. XVII), kojeg je obradio Osman Lavić, pronašli smo ovjereni prijepis vakufname pomenute vakife iz XIX stoljeća (R-2552), u kojem Lavić bilježi da je “vakufnama pisana na turskom jeziku i ovjerena 15. ševvala 1291. /24. XI 1874. godine od strane tadašnjeg zamjenika sarajevskog kadije Muhameda Rešada. U njoj pomenuta vakifa uvakufљуje svoje nekretnine u Osijeku za vakuf Muslihudin Čekrekčine džamije u Sarajevu.

⁶⁵ TE:XXIV:349-352. GHB, Prijepis iz SSK br. 85, 14-16. Napisana 5. zul-hidždžeta 1265. h.g. /22. X 1849. Prijevod vakufname nalazi se u radu: Sejfudin Kemura, “Sarajevske džamije i druge javne zgrade”, I dio, *Glasnik zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine*, Zemaljski muzej BiH, Sarajevo, 1908, 99-100 (dalje: S. Kemura, “Sarajevske džamije...”, I). U navedenom sidžilu pored navedenih imena svjedoka stoji i *mula Ahmed Sohta-zade (Softić)*; O posjedu u Osijeku važna je bilješka: “Da je u njemu nekada živio i vladao neki Paša Kukavica pa za vrijeme da je poslije njega, sav Osijek ne ostavivši isti naroda nakon sebe, kupio iz carske hazne neki beg Omarija, za vrijeme koga su Srbi uživali veliku slobodu i zaštitu i da je poslije Omarije prešao po nasljedstvu u ruke Mustaj paše, Halilbašića i Čengića.” Vidi: “Blažuj i okolina”, *Bosanska vila*, god. II, br. 18 (15. septembra 1887.), Sarajevo, 1887, 281.

⁶⁶ Mahala SAGR hadži Alije je poznata kao *Hrid*. A. Bejtić, *Ulice...*, 16 i 266.

⁶⁷ *Katalog arapskih, turskih, perzijskih i bosanskih rukopisa*, sv. I, obradio Kasim Dobrača, London-Sarajevo, 2000, 45.

⁶⁸ V. opširnije: S. Kemura, “Sarajevske džamije...”, I, 46; M. Mujezinović, *Islamska epigrafika...*, I, 290.

⁶⁹ S. Kemura, “Sarajevske džamije...”, I, 11. Mahala Havadže Sinana Volodera je poznata kao *Goloderica*. A. Bejtić, *Ulice...*, 353.

Dio imovine uvakufljuje učenicima Sim-zade medrese u Sarajevu”.⁷⁰ Original ove njene vakufname iz 1874. godine bio je pohranjen u Rukopisnoj zbirci Orijentalnog instituta u Sarajevu pod br. 864, koji je nažalost zajedno sa mnoštvom druge rukopisne književne građe i više stotina hiljada historijskih dokumenata stradao paljevinom Instituta 17. maja 1992. godine.⁷¹

H. Kreševljaković bilježi da je “postojao han Mustaj pašinice koji je stajao na Mustaj pašinu Mejdanu. Sagradio ga je Mustaj paša Babić između 1832 i 1850 godine. U prizemlju je bio podrum i jedan dućan, a na spratu sobe i kafana. Po smrti Babića (1857.) pripao je njegovoj kćeri Nurī-hanumi, a iza nje, njenom sinu Omerbegu Sulejmanpašiću. Porušen je 1943. g.”.⁷² U ovaj han, koji je rađen od tvrdog materijala, moglo je stati ukupno 40 ljudi i 16 konja.⁷³ Također, Kreševljaković navodi da je “u selu Osijek bila jedna kula na tri sprata i pod njom tamnica, a u istom dvorištu i odžak, kroz čije dvorište je tekao rukav Zujevine i pripadala je pomenutoj pašinici. Po predaji kula je nekada pripadala Mehmed-paši Kukavici, a nakon njegove smrti došla je u posjed kadije Homarije, koju je kasnije naslijedila njegova kći, pomenuta Fatima Kanita-hanuma”.⁷⁴ Ona je umrla 22. rebiul-evvela 1306. h.g. / 26. XI 1888.⁷⁵

Ime kadije Hajrića i pojedinih članova njegove porodice u Kadićevoj *Hronici* spominje se i među svjedocima na vjenčanju, kao i u ulozi svjedoka na brojnim dokumentima koje je izdavao Sarajevski

⁷⁰ *Katalog arapskih, turskih, perzijskih i bosanskih rukopisa*, sv. XVII, obradio Osman Lavić, GHB, London-Sarajevo, 2010, 377-378.

⁷¹ Salih Trako i Lejla Gazić, “Rukopisna zbirka Orijentalnog instituta u Sarajevu”, *POF XXV/1975*, OIS, Sarajevo, 1976, 38.

⁷² H. Kreševljaković, *Hanovi i karavansaraji u Bosni i Hercegovini*, Djela, knj. VIII, Naučno društvo NR BiH; knj. 7, Odjeljenje istorisko-filoloških nauka, Sarajevo, 1957, 89 (dalje: H. Kreševljaković, *Hanovi i karavansaraji...*).

⁷³ Isto, 81.

⁷⁴ Ova kula je propala 1918. godine. Vidi opširnije: H. Kreševljaković, “Kule i odžaci...”, 81-82; Aleksandar Giljferding, *Putovanje po Hercegovini, Bosni i Staroj Srbiji*, “Veselin Masleša”, Sarajevo, 1972, 74; Iz crteža autora S. Kudre, kojim se prikazuju naseljena mjesta *Ilidže u osmansko doba (15-19. st.)* uz odgovarajuću legendu, jasno se vidi šta je od kojih objekata postojalo u navedenim naseljenim mjestima ovog dijela Sarajevskog kadiluka u naznačenom periodu (han, odžak, begovska kula, most itd.). Vidi: Mirza Hasan Ćeman, “Ishod na Ilidžu”, u: *Ilidža: monografija*, Općina Ilidža, Sarajevo, 2000, 205 (dalje: M. H. Ćeman, “Ishod na Ilidžu”).

⁷⁵ TE:XXVII:298. Ovaj podatak je ispisan na komadiću papira koji je zalijepljen na ovoj stranici navedenog sveska Kadićeve *Hronike*.

šerijatski sud, što pokazuje da se kadija kao i članovi njegove porodice kretao u visokim društvenim krugovima. Ovdje ćemo samo navesti neke primjere, hronološki kako slijedi: Na osnovu jednog kasama od posljednjeg dana mjeseca redžeba 1184. h.g. /19. XI 1770, vidi se da je umrla Afifa-kaduna hatun kći Sunulah-efendije iz Jahja-pašine mahale, koja je bila udata za Mehmed-efendiju sina Ali-efendije. Među njenim nasljednicima je bila i njena majka Ismihana kći Hadži Šabana⁷⁶, koja je do okončanja ostavinske rasprave imenovala za zastupnika svog zeta Seid Mehmed-efendiju Homariju / Hajrića.⁷⁷ U svojstvu svjedoka na vjenčanju časnog kadije Abdulah-efendije sina Jahja-efendije iz sarajevske mahale Havadže Kemaludina i Arife kćeri Sulejman-efendije Kurevi-zade (Kurevija), iz sarajevske Buzadži-zade mahale, je “najbolji od kadija Mehmed Seid-efendija Hajrić”⁷⁸. Zatim, u jednom prijepisu uviđaja (kešif) koji je sproveo Sarajevski šerijatski sud 4. džumadel-ula 1188. h.g. /13. VII 1774. “najbolji od kadija Mehmed Seid-efendija Hajrić” javlja se u ulozi svjedoka.⁷⁹ U prijepisu hudžeta izdatog 13. ševvala 1188. h.g. / 17. XII 1774. također se u ulozi svjedoka javlja “plemeniti kadija Hajrić”⁸⁰, kao i u slijedećem hudžetu koji je izdao Sarajevski šerijatski sud 8. zul-hidždžeta 1188. h.g. / 9. II 1775.⁸¹ Zatim, u još jednom prijepisu uviđaja koji je sproveo Sarajevski šerijatski sud 4. ramazana 1194. h.g. / 4. IX 1780. kako bi ustanovio krivce za ubistvo janjičarskog katiba Mustafa-efendije koji je bio nastanjen u sarajevskoj mahali Kučuk Katiba, Mehmed Seid-efendija Hajrić se javlja u ulozi svjedoka.⁸² U prijepisu hudžeta od 17. džumadel-ula 1196. h.g. /30. IV 1782. u kojem je riječ o troškovniku za opravak zavije Gazi Isa-bega u

⁷⁶ Za Hadži Šabana (um. 1762.) se pretpostavlja da je rodonačelnik sarajevske porodice Hadžišabanović, koja se susreće u prvoj polovini XVIII stoljeća u Sarajevu. Ona se u prošlosti bavila kazandžijskim zanatom, a kasnije i veletrgovinom, posjedujući svoje dućane u sarajevskoj čaršiji. Spomenuti Hadži Šaban je vodio trgovinu kazandžijskom robom sa sarajevskom porodicom Sabure. H. Kreševljaković, “Kazandžijski obrt u Bosni i Hercegovini”, *Glasnik Zemaljskog muzeja BiH*, nova serija, sveska VI/1951, Zemaljski muzej BiH, Sarajevo, 1951, 204.

⁷⁷ TE:VIII/II:37.

⁷⁸ Bračni ugovor sklopljen u Sarajevskom šerijatskom sudu 7. rebiul-evvela 1188. h.g. /18. V 1774. Mehr-i muedžel: 50.000 akči. TE:IX:269.

⁷⁹ TE:IX:278.

⁸⁰ TE:IX:306-307. GHB, Prijepis iz SSK br. 16, 80.

⁸¹ TE:IX:315-316.

⁸² TE:X:319. Ovaj prijepis, Kadić je dopunio i bilješkom iz Bašeskijine medžmue. Usporedi sa: Bašeskija, *Ljetopis...*, 198; K. Filan, *Saraybosnali Molla Mustafa'nun Mecmuası*, 288-289. i Muvekkit, *Povijest Bosne*, knj. I, 583.

Sarajevu, “cijenjeni kadija Mehmed-efendija Hajrić” se javlja u ulozi svjedoka.⁸³ U prijepisu hudžeta od 1. džumadel-ahira 1196. h.g. /14. V 1782. u kojem se navodi davanje pod kiriju hamama iz dva dijela⁸⁴, vakufa Gazi Isa-bega, a koji se nalazi na zapadnoj strani harema časne džamije Sultan Fatiha Mehmed-hana u Džami-i atik mahali u Sarajevu, poštovani kadija Mehmed Seid-efendija Hajrić se javlja u ulozi svjedoka.⁸⁵ U hudžetu izdatom 9. šabana 1212. h.g. /27. I 1798. od strane Sarajevskog šerijatskog suda kadija Hajrić se javlja u ulozi svjedoka. U dokumentu Abdulah-efendija Kantamirija sin Ahmed-efendije, iz Jakub-pašine mahale uvakufljuje kuću u korist Medrese Hadži Ismaila Misrije i svoje kutubhane.⁸⁶ Zatim, u ulozi zastupnika mlade, svoje sestrične Atija-hanume kćeri Mustafa-efendije Hadži Musa-zade (Hadžimusić) iz Džami-i atik mahale, koja se udala za ranije pomenutog kadiju Saliha Sidki-efendiju sina mula Alije iz sarajevske Ali-pašine mahale⁸⁷ i mladoženjina zastupnika, svog sina Ibrahim Edhem-efendije koji se vjenčao sa Fatima-hanumom kćerkom serdengečtije Ibrahim-age Bakari-zade (Bakarija – Bakarević) iz mahale Kečedži Sinana, o kojem smo ranije govorili.⁸⁸ Također se njegovo ime nalazi među svjedocima i u vakufnama Fatima-hatun kćeri Mustafa-bega iz sarajevske mahale Šejh Ferruha datirane 21. rebiul-ahira 1223. h.g. /16. VI 1808.⁸⁹

⁸³ TE:XI:68. GHB, Prijepis iz SSK br. 21, 118.

⁸⁴ Isa-begov hamam ili Carev hamam je imao dva dijela: muški i ženski. Vidi opširnije: H. Kreševljaković, *Hamami: (Javna kupatila) u Bosni i Hercegovini 1462-1916*, Centralni higijenski zavod, Beograd, 1937, 49-50.

⁸⁵ TE:XI:74. GHB, Prijepis iz SSK br. 21, 155.

⁸⁶ TE:XIV/II:94-97. GHB, Prijepis iz SSK br. 37, 204. Prijevod ovog hudžeta u: S. Kemura, “Sarajevske džamije...”, I, 176-178. Ismet Kasumović navodi da je “Abdulah ef. Kantamirija u drugoj polovini XVIII stoljeća, tačnije 1774. uz ovu medresu podigao biblioteku koja se smatra trećom ustanovom ove vrste u Sarajevu. Budući da je Kantamirija umro neposredno po izgradnji biblioteke, ovaj hudžet o njegovom vakufu sačinjen je u Sarajevskom šerijatskom sudu 23 godine nakon njegove smrti”. Vidi opširnije: I. Kasumović, *Školstvo...*, 178. Mahala Jakub-paše je poznata kao *Maguda*. A. Bejtović, *Ulice...*, 15 i 34.

⁸⁷ Bračni ugovor sklopljen u Sarajevskom šerijatskom sudu 15. šabana 1212. h.g. /2. II 1798. Mehr-i muedžel: 61.000 akči. TE:XIV/II:98. GHB, Prijepis iz SSK br. 37, 226. Mahala Ali-paše je poznata kao *Alipašina*. M. Mujezinović, *Islamska epigrafika...*, I, 400.

⁸⁸ TE:XVII:183. GHB, Prijepis iz SSK br. 48, 202.

⁸⁹ TE:XVII:142. GHB, Prijepis iz SSK br. 48, 69. Šejh Ferruhova mahala je poznata kao *Abdesthana*. A. Bejtović, *Ulice...*, 16 i 77.

Njegov sin, kadija Ibrahim Edhem-efendija Hajrić se također javlja u ulozi svjedoka u dvije vakufname istog vakifa Mehmed (Muhamed) Baki-efendije, poznatog kao Džino-zade (Džino) sina hadži Mehmed-age iz sarajevske Kebkebir mahale datirane 27. ševvala 1229. h.g. /12. X 1814.⁹⁰

HAJRIĆEVA KADIJSKA SLUŽBA

Kadija je u okviru osmanskog društvenog sistema, sve do Tanzimata imao u pravnom sistemu široke kompetencije, a za svoju djelatnost bio je odgovoran sultanu, odnosno njegovom zastupniku i šejhul-islamu te kazaskerima. Osim pravnih obavljao je i druge aktivnosti. Oni su postavljani na prijedlog šejhul-islama sultanovim beratom. U beratima su navođene njihove nadležnosti i dužnosti.⁹¹ Po pravilu, kadije su postavljane na određeno vrijeme. Nakon toga morali su da provedu određeno vrijeme u kandidaturi da bi ponovo dobili odgovarajuću službu. Svaki kadija je imao svoj *sidžil* – protokol, u kojem je bilježio sve svoje odluke koje je donosio u skladu sa Zakonom i Šerijatom.

Što se tiče Hajrićevog školovanja, nije nam poznato da li je završio samo Gazi Husrev-begovu medresu, najprestižniju sarajevsku višu školu ili je poput mnogih Bošnjaka svoje obrazovanje stekao izvan Sarajeva. Naime, s obzirom da je poticao iz imućne porodice, gdje su mu pomenu ti djed, njegov imenjaka i otac Derviš Ali-efendija bili kadije i Ruščuka u Rumeliji, te na osnovu stila pisanja određenih događaja u svojoj vlastitoj medžmui, kao i pjesama, da se zaključiti da je posjedovao visoko obrazovanje koje je mogao u to vrijeme usavršiti samo u Istanbulu.

Veoma vrijednu zbirku rukopisa posjedovao je Hajrićev sin, pomenuti kadija Ibrahim Edhem-efendija, što se vidi iz popisa zaostavštine koji je sačinjen nakon njegove smrti, kao što je već ranije spomenuto. Njihova ukupna vrijednost iznosila je 2.384 groša⁹², među kojima je najskuplja knjiga koja je data na procjenu *Mihenü 'l-fukarâ* (433 groša), djelo o pravovjernosti Sufizma, a najjeftinija *Metn-i Menâr* (1 groš), djelo iz Uşûl al-fiqha.⁹³ Dakle, knjige koje su bile rjeđe, bile su skuplje. Ovi popisi zaostavštine umrlih pružaju nam veoma vrijedne podatke o

⁹⁰ TE:XVIII:299-301 i TE:XVIII:302-304. GHB, Prijepis iz SSK br. 54, 99-100. Mahala Kebkebir je poznata kao *Mišćina mahala*. A. Bejtić, *Ulice...*, 16 i 84.

⁹¹ Opširnije vidi: Ahmed Aličić, *Uređenje Bosanskog ejaleta od 1789. do 1878. godine*, Posebna izdanja XI, OIS, Sarajevo, 1983, 49.

⁹² Naslove svih knjiga iz popisa njegove privatne biblioteke vidi u: Vidi: Y. Nagata, *Materials...*, 109-111.

⁹³ Isto, 109 i 110.

vlasnikovom životu kao i društvenoj i kulturnoj historiji sredine u kojoj je živio. S obzirom da su muški članovi porodice Hajrić bili kadije, većina ovih knjiga je bila iz oblasti šerijatskog prava, a ima ih i iz historije, jezika i književnosti.

Među brojnom rukopisnom građom u Kadićevoj *Hronici*, nalazi se veliki broj bilježaka i historijskih dokumenata na osnovu kojih je moguće imati uvida u različite državne funkcije koje su se obnašale u određeno vrijeme. Također, dosta njih smo identifikovali na osnovu potpisâ i muhurova (pečata) koji su se nalazili na različitim diplomatskim dokumentima u navedenoj *Hronici*.

Pečati su bili u svakodnevnoj upotrebi, jer su njihovi otisci zamjenjivali potpis na različitim vrstama dokumenata. Pripadnici visokih društvenih slojeva, kao i oni imućniji, imali su svoje lične pečate različitog oblika i veličine. Pravljeni su najčešće od bikova roga i mjedi.⁹⁴ Svaki kadija je imao lični pečat kojim je ovjeravao dokumente koji su bili u njegovoj nadležnosti.

Ne znamo tačan broj pečata koje je posjedovao kadija Hajrić – Homarija, ali smo pronašli otiske dva njegova lična pečata, od kojih je jedan otisnut, a drugi je Kadić svojeručno iscrtao u svoju *Hroniku* prilikom prijepisa jednog dokumenta.

Prvi pečat datira iz 1181. h.g. /1767-68. i nalazi se otisnut sa unutrašnje strane korice jedne medžmue, koja se čuva u sarajevskoj Gazi Husrev-begovoj biblioteci (R-2763)⁹⁵, čiji je jedan od ranijih vlasnika bio i kadija Homarija. Pečat je manjih dimenzija okruglog oblika u čijem središtu je ugravirano njegovo ime i godina izrade pečata.

*Abduhu, Muhamed Seid, 1181.
“Njegov rob, Muhamed Seid, 1767/68.”*

⁹⁴ Riza Muderizović, “Nekoliko muhurova bosanskih valija”, *GZMBiH*, sv. 1. i 2, god. XXVIII/1916, Sarajevo, 1917, 2.

⁹⁵ *Katalog arapskih, turskih, perzijskih i bosanskih rukopisa*, sv. IV, obradio Fehim Nametak, GHB, London-Sarajevo, 1998, 347 (F. Nametak, *Katalog...*, sv. IV).

Oblik i veličinu te sadržaj drugog Hajrićevog pečata moguće je ustvrditi zahvaljujući Kadiću, koji ga je svojeručno iscrtao u svoju *Hroniku*, prepisujući jedan hukum od 13. zul-hidždžeta 1199. h.g. /17. X 1785, koji je bio otisnut u njegovom gornjem zaglavlju.⁹⁶ U to vrijeme Hajrić je obavljao funkciju kadije kadiluka Bosna-Brod. Pečat je također manjih dimenzija okruglog oblika u čijem središtu je ugravirana jedna izreka pobožnog karaktera.

(GHB, *Tārīḥ-i Enverī*, sv. XI, 354)

Bi-dih mā-rā Ilāhī ‘umr-i sermed be-ḥaqq-i gevher-i muhr-i Muḥammad.

“Daj nam, moj Bože, vječni život kroz Istinu blistavosti pečata Muhammedova”

Kako su se u to vrijeme ljudi od pera, među kojima su bili i kadije, bavili pisanjem i kod kuće, pored pečata, u svojim domovima imali su i druge za to potrebne stvari. To su: *peštahta* – vrsta starinske školske klupe: klupa koja se upotrebljavala u tadašnjim mektebima; na njoj su se držale knjige i pisanke, a sjedilo se na podu; mali pisači sto i sl., potom *divit* – pernica sa mastionicom zajedno. Pernica se sastoji od duguljaste kutije u kojoj se drže kalemi od trske i pribor za šiljenje, a na njenom jednom kraju pričvršćena je mastionica i *bensilah* – širok kožni opasač, pojas, koji sprijeda ima više pregradaka za papire, novac, duhankesu, noževe, oružje itd.

U ranije pomenutom popisu zaostavštine umrlog Hajrićevog sina, koji je kao i ostali muški članovi njegove porodice bio kadija, spominju se dvije obične peštahte i dva divita, od kojih je jedan mesingani i jedna peštahta ukrašena sedefom te srebrni divit, kao i bensilah.⁹⁷

Prema izvornim podacima do kojih smo došli, vidimo da je pomenuti Sarajlija Mehmed Seid-efendija Hajrić služio kao kadija i naib u više

⁹⁶ TE:XI:354-355.

⁹⁷ Vidi: Y. Nagata, *Materials...*, 111, 114 i 116.

kadiluka u Bosni i Hercegovini, među kojima najviše u kadiluku Bosna-Brod: sarajevski kadija, 1180. h.g. /1766-67. i 1181. h.g. /1767-68.⁹⁸; kadija u Fojnici, 1771.⁹⁹; naib u nahiji Fojnica, šaban 1188. h.g. (7. X – 4. XI 1774)¹⁰⁰; sarajevski kadija, 1190. h.g. /1776-77. i 1191. h.g. /1777.¹⁰¹; sarajevski kadija, 1195. h.g. (28. XII 1780 – 16. XII 1781)¹⁰²; kadija kadiluka Bosna-Brod (13. zul-hidždže 1199. h.g. / 17. X 1785)¹⁰³; kadija Bosna-Broda (21. II 1786.)¹⁰⁴; naib kadiluka Bosna-Brod (11. džumadel-ula 1200. h.g. /12. III 1786)¹⁰⁵; naib kadiluka Bosna-Brod (3. ševval 1209. h.g. / 23. IV 1795)¹⁰⁶; naib kadiluka Bosna-Brod (3. ševval 1210. h.g. / 11. IV 1796)¹⁰⁷; šerijatski hakim / kadija u kadiluku Bosna-Brod (1211. h.g. / 1796-97.)¹⁰⁸; kadija Bosna-Broda (početkom 1215. h.g. / maj 1800)¹⁰⁹; “Godine 1219. / 1804. bivši kadija Sofije Ishak-efendija, koji je bio postavljen kao mula u kadiluku Bosna, nije došao lično na dužnost, nego je odmah svoje nadležnosti prenio na svog *bāb-i nā’iba*¹¹⁰ Abdulkerima Tarablusija (iz Tripolija), a ovaj je te

⁹⁸ Sarajevo, OIS – Zbirka ANUBiH br. 85/IIIa, 62 i 125.

⁹⁹ Marijan Bogdanović, *Ljetopis kreševskoga samostana*, Priedio, latinske i talijanske dijelove preveo, uvod i bilješke napisao dr. fra Ignacije Gavran, Synopsis, Sarajevo-Zagreb, 2003, 189 (dalje: M. Bogdanović, *Ljetopis kreševskoga samostana...*).

¹⁰⁰ TE:IX:254.

¹⁰¹ Sarajevo, OIS – Zbirka ANUBiH br. 85/IIIa, 275 i 335-336.

¹⁰² Bašeskija, *Ljetopis...*, 201; K. Filan, *Saraybosnali Molla Mustafa'nin Mecmuası*, 155.

¹⁰³ TE:XI:354-355; Dva pisma iz 1200. h.g. /1785-86. upućena od strane tadašnjeg travničkog kadije Hajrića sarajevskom muteselimu Derviš Mustafa-begu Dženetiću u vezi njegove službe. Vidi op.: H. Kreševljaković, *Izabrana djela*, I, 246-247 i 286-287. (prijevod drugog pisma od 5. rebiul-evvela 1200. h.g. / 23. XII 1785. jul. /6. I 1786. greg. sačinio kustos Derviš M. Korkut).

¹⁰⁴ H. Kreševljaković i D. M. Korkut, *Travnik u prošlosti...*, 142.

¹⁰⁵ TE:XII/II:3. GHB, Prijepis iz SSK br. 25, 122.

¹⁰⁶ TE:XIV:199. GHB, Prijepis iz SSK br. 35, 131.

¹⁰⁷ TE:XIV:267. GHB, Prijepis iz SSK br. 36, 121.

¹⁰⁸ TE:XIV:315 i TE:XIV:327. GHB, Prijepis iz SSK br. 37, 61-62. Ovaj podatak se nalazi i u: Muvekkit, *Povijest Bosne*, knj. II, 728; V. Skarić, *Izabrana djela: Sarajevo i njegova okolina od najstarijih vremena do austrougarske okupacije*, knj. I, “Veselin Masleša”, Sarajevo, 1985, 163.

¹⁰⁹ Ovaj podatak smo našli u: Muvekkit, *Povijest Bosne*, knj. II, 739; Usporedi sa: H. Kreševljaković i D. M. Korkut, *Travnik u prošlosti...*, 142.

¹¹⁰ *Bāb-i nā’iba* – glavni kadijin zamjenik.

dužnosti prenio na svog naiba Hajri-zade Mehmed Seid-efendiju.”¹¹¹; u međuvremenu Sarajlija Mehmed-efendija Hajrić određen je od strane tadašnjeg bosanskog valije Sejjid Mustafa-paše Smailpašića Novošehrije da predvodi Bosansku vojsku u gušenju Drobnjačke bune (1805.)¹¹², i najzad, kadija u kadiluku Tešanj (1226. h.g. /1811.).¹¹³

HAJRIĆ MEĐU PRVACIMA BOSANSKOG DIVANA

Poznato je da je pored carskog divana sa sjedištem u prijestolnici Osmanskog carstva, postojao i pokrajinski u svakom beglerbegluku, ejaletu ili pašaluku, u čijem sastavu su pored *beglerbega* bili i *beglerbegov čehaja, mal* – (ili *hazine*) – *defterdar, divan-efendija* i *mjesni kadija* kao njegovi najvažniji redovni članovi i funkcioneri. Bosanski divan je raspolagao uredima i administrativnim aparatom koji je izvršavao sve naredbe carskog i odluke pokrajinskog divana.¹¹⁴

Poslovi bosanskog valije sa sjedištem u Travniku¹¹⁵ koordinirali su se s poslovima bosanskog kadije ili mule, kao kadije najvišeg ranga sa sjedištem u Sarajevu. Nakon protokolisanja i arhiviranja dokumenata pristiglih iz Porte za Bosanski divan, sačinjavao se njihov prijepis te se prosljeđivao bosanskom muli u Sarajevo posredstvom lokalnog kadije, koji je predstavljao pravosuđe, ali je imao i brojne administrativne

¹¹¹ A. Gadžo-Kasumović, “Mulla u Bosanskom ejaletu”, *Anali GHB*, knj. XXVII-XXVIII, GHB, Sarajevo, 2008, 38; Usporedi sa: TE:XVI:180. GHB, Prijepis iz SSK br. 44, 206.

¹¹² Vidi opširnije: Galib Šljivo, *Bosna i Hercegovina: 1788-1812*, knj. 1, Planjax komerc, Tešanj, 2016, 322-323. Ovaj podatak nam potvrđuje da je kadija Hajrić bio i vojskovođa. (dalje: G. Šljivo, *Bosna i Hercegovina: 1788-1812*, knj. 1).

¹¹³ TE:XVII:395. GHB, Prijepis iz SSK br. 50, 78.

U gore već spomenutom Kosanovićevom tekstu, pronašli smo jednu bilješku koja se odnosi na Homarijinu kadijsku dužnost u Tešnju, a koji donosimo u originalu: *Najopasniji suparnik Omarijin bješe neki Softić, koji u to doba igraše važnu ulogu u nazovi upravi, i imadaše mnoge pristalice. Zbog toga se Omarija ukloni u Tešanj i primi dužnost kadije, de je počeo suditi više po osjećanju savjesti i pravice nego po samu čitabu i šerijatu. Među tim Softić postane zabit (zapovjednikom) u Sarajevu.* Vidi S. Kosanović, “Dobri beg Omarija...”, 347.

¹¹⁴ Više o tome vidi: Hazim Šabanović, “Bosanski divan”, *POF XVIII-XIX/1968-69*, OIS, Sarajevo, 1973, 37-41.

¹¹⁵ U periodu od 1699 do 1850. Travnik je bio glavni grad Bosne i sjedište bosanskih valija. H. Kreševljaković i D. M. Korkut, *Travnik u prošlosti...*, 4.

odgovornosti koje mu je dodjeljivao sultan. Kao takav on je bio član ajanskog vijeća.¹¹⁶

Imamo nekoliko takvih primjera koji su direktno povezani sa kadijom Hajrićem. Naime, izvjestan broj fermana u periodu od 1209-1211. h.g. (1794/95. – 1796/97.), koji su bili upućeni sa Porte tadašnjem bosanskom valiji, velikom veziru Husamudin-paši u vezi njegove službe i poslova koje treba izvršiti, zavedeni su u kadijski protokol, te su njihovi prijepisi stigli u Sarajevo posredstvom tadašnjeg naiba kadiluka Travnik, kadije Hajrića uz njegov potpis i pečat.¹¹⁷

Također, iz šerijatskog hudžeta od 11. džumadel-ahira 1210. h.g. (23. XII 1795.)¹¹⁸ u vezi razgraničenja između Austrije i Osmanskog carstva kada je konačno fiksirana granica prema Bosni kakvu i danas poznajemo, nakon potpisivanja Svištovskog sporazuma 1791. godine¹¹⁹, među potpisnicima hudžeta, odmah iza najuglednijih vojnih lica Bosanskog ejaleta, pašâ od dva tûga¹²⁰, na četvrtom mjestu, od ukupno devetnaest viđenijih potpisnika – garanta, nalazi se i ime kadije Hajrića. Ovo je još samo jedan dokaz koliko je kadija Hajrić uživao visok društveni ugled i povjerenje nosilaca vlasti. Navedeni potpisnici na ovom dokumentu su: Od poštovanih mirimirana, Seadetlu Mustafa-paša iz Pljevalja (Taslidže)¹²¹; Od poštovanih mirimirana, Seadetlu Mahmud-paša iz

¹¹⁶ O pitanju ajanskog vijeća vidi opširnije: Avdo Sućeska, *Ajani: Prilog izučavanju lokalne vlasti u našim zemljama za vrijeme Turaka*, Djela, knj. XXII, Odjeljenje Istorijsko-filoloških nauka, knj. 14, Naučno društvo SR BiH, Sarajevo, 1965, 200-210.

¹¹⁷ TE:XIV:198-199. GHB, Prijepis iz SSK br. 35, 131; TE:XIV:267. GHB, Prijepis iz SSK br. 36, 121; TE:XIV:327. GHB, Prijepis iz SSK br. 37, 61-62.

¹¹⁸ İstanbul, BOA, MAD 10301, 134-135.

¹¹⁹ O odredbama mirovnog ugovora u Svištovu vidi opširnije: G. Šljivo, *Bosna i Hercegovina: 1788-1812*, knj. 1, 233-234.

¹²⁰ *Tûg* – (pers.) znak pašinskog dostojanstva: čelenka napravljena od šarenih dlaka konjske strune. Čin paše se razlikovao prema broju tugova. Paša s dva tuga zvao se “içituglija”. Paše iz ovog dokumenta su “içituglije”.

¹²¹ Mustafa-paša, sin je Mehmed-paše Selmanovića, čija je porodica u XVIII stoljeću bila među najistaknutijim porodicama iz Pljevalja. Kako Pelidija navodi: *Godine 1785. Mustafa-paša imenovan je na položaj hercegovačkog sandžaka, dok u dokumentima iz 1791. godine navodi se kao zapovjednik osmanske vojske koja je progonila albanske odmetnike na prostoru Starog Vlaha (Sjenica), Pljevalja, Prijepolja, Nove Varoši i drugih susjednih mjesta*. Vidi: Enes Pelidija, “O stanovništvu i poznatijim porodicama Pljevalja (Taslidže) i Tašličkog kadiluka u XVIII stoljeću”, *Almanah* 33-34, Udruženje “Almanah” Podgorica, Podgorica, 2006, 173.

Maglaja¹²²; Od poštovanih mirimirana, Seadetlu Turhan-paša¹²³; Ponos kadija, Faziletlu Mehmed (Muhamed) Seid-efendija Hajri-zade (Hajrić); Ponos kadija Mehmed (Muhamed) Ćurći-zade (Ćurčić)¹²⁴; Ponos kadija Mustafa-efendija Muteveli (Mutevelija, Mutevelić) iz Sarajeva¹²⁵; Ponos uleme Omer-efendija, muftija Čajniča; Ponos uleme Hadži Ebu Bekir-efendija, muftija Travnika¹²⁶; Ahmed, sadašnji miralaj¹²⁷ Bosne; Sulejman, sadašnji miralaj Klisa¹²⁸; Hajdar, sadašnji miralaj Hercegovine¹²⁹; Ponos muderisa, Nuruddin-efendija Šerif-zade (Šerifović)¹³⁰; Ponos muderisa, Derviš Abdurahman-efendija, bivši muftija Travni-

¹²² Bašagić za njega bilježi sljedeće: “Mahmud-paša, rodom je iz Maglaja. Na godine je bio kapetan i ajan maglajski. G. 1210 (1795) postao je begler-beg.” S. Bašagić, *Bošnjaci i Hercegovci...*, 383.

¹²³ *Turhanije* su starija porodica u Sarajevu, a direktni su potomci srednjovjekovne porodice Ostojića iz sela Ostojića kod Sarajeva i sa Hrasnicama čine dvije grane istog porodičnog stable. A. Bejtić, “Prilozi proučavanju...”, II, 111-112; Možda identičan sa Turhan-begom, sinom Sulejman-paše koji se spominje među sarajevskim prvacima g. 1217. (1802). S. Bašagić, *Bošnjaci i Hercegovci...*, 431; U Kadićevoj *Hronici*, među umrlima iz 1225. h.g. /1810, pronašli smo bilješku smrti Turhan-bega sina Sulejman-paše Hrasnica, koji je ukopan u haremu sarajevske džamije Mustafa-paše Skenderpašića. TE:XVII:327.

¹²⁴ Riječ je o kadiji Mehmed Emin-efendiji sinu Ali-efendije Ćurčića iz sarajevske mahale Buzadži-zade hadži Hasana, koji je umro 1229. h.g. /1813-14. godine, čiju bilješku smrti bilježi Kadić u svojoj *Hronici*. U njoj je zabilježeno da je ukopan pored svog oca u haremu džamije u mahali Jahja-paše. TE:XVIII:331.

¹²⁵ Pretpostavljamo da se radi o Mustafa-efendiji Muteveli-zade (Mutevelić) sinu Ahmed-efendije iz sarajevske mahale Pehlivan Oruča. TE:X:34.

¹²⁶ Ovaj muftija nije naveden u djelimičnoj listi travničkih muftija koju je sastavio Elvir Duranović, pa je ovaj podatak veoma važan. Up. Elvir Duranović, “Travničko muftijstvo i travničke muftije od 1680-1930. godine”, *Takvim za 2014. godinu*, El-Kalem, Sarajevo, 2014, 250-251 (dalje: E. Duranović, “Travničko muftijstvo...”).

¹²⁷ *Miralaj* – zapovjednik alaja, oficir višeg ranga.

¹²⁸ Vidi napomenu 33.

¹²⁹ Možda identičan sa Hajdar-begom koji je bio hercegovački mutesarif 1763. godine. S. Bašagić, *Bošnjaci i Hercegovci...*, 358.

¹³⁰ Spomenuti Mustafa Nuruddin-efendija Šerifović, otac je Muhameda Fadil-paše, koji je promijenio više službi u toku svog života. Opširnije o njemu vidi u: Fehim Nametak, *Fadil-paša Šerifović, pjesnik i epigrafičar Bosne*, Sarajevo, 1980, 14-15.

ka¹³¹; Omer, kapetan Krupe¹³²; Sulejman, kapetan Tuzle¹³³; Muhamed, kapetan Ostrovice (Kulen Vakuf)¹³⁴; Muhamed-zaim¹³⁵ iz Pljevalja (Taslidže); Ali-aga od aga iz Novog; Halil-beg Kulen-zade (Kulenović)¹³⁶ i ostali od prisutnih.

Krajem XVIII i početkom XIX stoljeća, u periodu u kojem je živio pomenuti Hajrić zabilježeno je dosta zločina, buna kao i razaranja brojnih gradova. Odredi bosanske vojske su učestvovali u osmanskim vojnim operacijama protiv ustanika, koji su od početka izražavali teritorijalne pretenzije prema Bosni.¹³⁷ Događaje iz ovog perioda bilježi i Muvekkit u svojoj *Povijesti*, iz koje izdvajamo jedan iz 1805. godine, čiji je sudionik bio i sam Mehmed Seid-efendija Hajrić. Navedene godine izbili su nemiri u Drobnojacima, zbog nezadovoljstva poznatog

¹³¹ Riječ je o Esadu Abdurahman-efendiji Muftiću, koji je na dužnosti travničkog muftije bio od 1785-1790. godine. Bio je i vaiz travničke džamije Ćamilije te muderis Elči Ibrahim-pašine medrese. Također, kako Duranović navodi, *uz muftijsku, jedno vrijeme, tačnije 1789. i 1790. godine, obavljao je i dužnost kadije kadiluka Bosna-Brod, a pred kraj života imenovan na funkciju beogradskog munle (vrhovnog kadije)*. Vidi opširnije: E. Duranović, "Travničko muftijstvo...", 248-249. Napomena: U Kadićevoj *Hronici*, pronašli smo podatke koji svjedoče da je spomenuti muderis Abdurahman Esad-efendija Mufti-zade (Muftić), bio travnički muftija, 1202. /1787-88. i 1203. /1788-89. TE:XII:255, 277, 308 i 326. GHB, Prijepis iz SSK br. 30, 19, 58 i 167. Također, u *Hronici* je njegovo ime zabilježeno i među umrlima iz 1214. /1799-1800. TE:XV/II:167.

¹³² Radi se o Omer-begu iz porodice Arnautovića, kasnije Krupića. Otac mu je Mustaj-beg koji je također bio kapetan Krupske kapetanije. H. Kreševljaković, *Kapetanije u Bosni i Hercegovini*, 2. Izd., "Svjetlost", Sarajevo, 1980, 99 (dalje: H. Kreševljaković, *Kapetanije...*).

¹³³ Riječ je o Sulejman-begu koji je kapetanovao dvadeset godina. Za njegova vremena bio je jedan veći dio tuzlanske vojske pod Loznicom i manji pod Kladašom. Umro je u Tuzli 1804. godine. Isto, 208.

¹³⁴ Najvjerojatnije se ovdje radi o kapetanu Mehmedu iz porodice Kulenović, po nekim Salih-begu, poznatijem kao *Kulin-kapetan*. Isto, 184; Vasa Čubrilović, *Odabrani Istorijski radovi*, prvo izdanje, "Narodna knjiga", Beograd, 1983, 39-40.

¹³⁵ *Zaim* – vojnik konjanik koji uživa plaću veću od 20.000 akči; beg; krupni spahija; zapovjednik u konjičkoj vojsci.

¹³⁶ Halil-beg je jedan od šestorice sinova Mahmut-paše Kulenovića. H. Kreševljaković, *Kapetanije...*, 182.

¹³⁷ Opširnije vidi: Ćiro Truhelka, "Bošnjaci i prvi srpski ustanak", *Glasnik Zemaljskog muzeja u BiH*, god. XXIX/1917, Zemaljski muzej u BiH, Sarajevo, 1918, 244-296 [26-52].

vlaškog plemena Drobnjaci zbog ukidanja ranijih povlastica koje su imali i pokušaja da ih se svede na status obične raje.¹³⁸

Osim gore pomenutih redovnih članova Vijeća, u divan su pozivani vojni profesionalci, mjesni viđeniji ljudi (elita), poput vjerskih i političkih savjetnika visokog staleža, a često su pozivani i stari iskusni državni koji su živjeli u središtu Ejaleta. Među prvacima koji su pozvani na savjetovanje na Bosanski divan u Travnik, radi dogovora o načinu smirivanja pobuna koje su izbile u Drobnojaku i okolini i njihovom spriječavanju širenja na druga područja, pozvan je iz Sarajeva između ostalih i kadija Hajrić – Homarija kao jedan od vojskovođa Bosanske vojske. Muvekkit, u vezi gore navedenog, u svojoj *Povijesti* bilježi sljedeće:

“U vezi s dogovorom kako će se natjerati na pokornost raja Drobnjaka, Morače i okolice, da bi se izbjeglo zamaranje dolaskom u Travnik, vali paša nije nikoga pozivao, nego je u tu svrhu odredio spomenutog Sulejman-pašu i tamo ga uputio. Pa ipak, zato što je izdat visoki carski ferman, koji se odnosi na dovođenje u pokornost raje koja se ponaša suprotno svojim rajinskim obavezama, trebalo je sazvati vijeće Ejaleta i održati opće savjetovanje. Vali-paša je odmah pozvao sve koje je trebalo iz Bosanskog ejaleta, a iz grada Sarajeva, između istaknutih ljudi i učenih muderisa, pozvao je ove: Mehmed Seid-efendiju Hajrića, Mehmed-efendiju Alikadića, te mufti-efendiju i kajmekama nakibu-l-ešrafa Mustafa-efendiju Mutevelića i sve ih je okupio u Travniku središnom ša‘bana (3. – 12. XI 1805).”¹³⁹

Sarajlije koje je predvodio Mehmed-efendija Hajrić odazvale su se i zamolile tadašnjeg bosanskog valiju Sejid Mustafa-pašu Smailpašića Novošeherliju da *odgodi odlazak vojske kako bi u miru postili za Ramazan i proslavili Bajram*¹⁴⁰. Molba je prihvaćena.

KADIJA HAJRIĆ – HOMARIJA KAO VAKIF

Među kadijama, bilo je onih koji su svoju imovinu uvakufljavali u različite svrhe ili su dali nešto sagraditi. Time su doprinosili razvoju i obnovi brojnih bosanskohercegovačkih gradova, koji su djelimično ili potpuno uništavani usljed brojnih vojnih pohoda kao i raznih elemen-

¹³⁸ Više o Ustanku u Drobnjacima: Ahmed S. Aličić, “Ustanak u Drobnjacima 1805. godine”, P.o.: *Godišnjak Društva Istoričara BiH*, god. XIX/1970-71, Sarajevo, 1973, 45-70.

¹³⁹ Muvekkit, *Povijest Bosne*, knj. II, 757-758.

¹⁴⁰ G. Šljivo, *Bosna i Hercegovina: 1788-1812*, knj. 1, 323.

tarnih nepogoda. Među njih, svakako, treba uvrstiti i kadiju Mehmed Seid-efendiju. Prijepis njegove tri vakufname pronašli smo u Kadićevoj *Hronici*, a prepisane su iz dva sidžila pohranjena u Gazi Husrev-begovoj biblioteci (br. 20 i 32)¹⁴¹.

Iz njegove vakufname koja je napisana 7. džumadel-ahira 1193. h.g. /22. VI 1779.¹⁴², vidi se da je kadija Hajrić koji je tada bio nastanjen u sarajevskoj Džami-i atik mahali, uvakufio 200 groša u korist Biblioteke Osman-efendije Bjelopoljaka (Akovali), koja se nalazila u haremu časne džamije Sultana Mehmed-hana, poznate kao Careva, koji se pri tome obavezao da će se dok bude živ brinuti za njeno održavanje i adaptaciju. Radi osiguranja ovih potreba, Hajrić je odredio da će se navedena suma davati na 10 ili najviše na 11,5 % kamate, a od kamata će se davati godišnje plaća od 30 groša bibliotekaru spomenute Biblioteke, Mahmud-efendiji¹⁴³, sinu...¹⁴⁴ i plaća muteveliji njegova vakufa Mula Memišu sinu Mehmeda itd. Dalje je odredio da će ovo zavještanje biti pod njegovim nadzorništvom dok bude živ, a poslije njegove smrti to pravo nadziranja sa istaknutim uslovima preći će na njegovog sina Der- viš Ali-efendiju. Ovaj čin uvakufljenja je ovjeren od strane sarajevskog kadije Sandukli Mehmed-efendije, bivšeg beogradskog kadije, a među svjedocima su bili: Mula Pirija sin Hasana iz mahale Hadži Isa¹⁴⁵; hadži

¹⁴¹ Usporedi sa: Zejnil Fajić, "Popis vakufnama iz Bosne i Hercegovine koje se nalaze u Gazi Husrevbegovoj biblioteci u Sarajevu", *Anali GHB*, knj. V-VI, GHB, Sarajevo, 1974, 277.

¹⁴² TE:X:238-239. GHB, Prijepis iz SSK br. 20, 81. Prijevod vakufname nalazi se u radu Sejfudina Kemure, "Javne muslimanske građevine u Sarajevu", P.o. u: *GZM BiH*, XX/1908, Zemaljski muzej u BiH, Sarajevo, 1908, 19-20.

¹⁴³ Spominje ga i Bašeskija u svom *Ljetopisu* u godini 1193. (19. I 1779 – 7. I 1780), među društvom koje se sastajalo na "Sohbet-halvi" u kući sarača Hasan-baše na Atmejdanu....*hafiz Mahmut, bibliotekar*. Bašeskija, *Ljetopis...*, 175; K. Filan, *Saraybosnali Molla Mustafa'nın Mecmuası*, 139. U jednom dokumentu nepoznatog autora, koji predstavlja poimenični popis evlija, tačnije tekst popisa u prijevodu, sa naslovom: "Nekoliko poimeničnih navoda turbeta i časnih grobova poštovanih šejhova, časnih dobrotvora te glasovite uleme i dobrih ljudi pokopanih u gradu Sarajevu, koji se smatraju evlijama, a čiji su grobovi mjesta hodočašća na koja se ide na murad", pronašli smo zabilježeno sljedeće: *Knjižničar hafiz hadži Mahmud-efendija. Zna se za njegov grob, pokopan na groblju na Hanbinjoj carini. Ima na nišanu natpis*. Alija Bejtić, "Jedno viđenje sarajevskih evlija i njihovih grobova kao kulturnih mjesta", *POF XXXI/1981*, OIS, Sarajevo, 1981, 116.

¹⁴⁴ Ime oca je izostavljeno.

¹⁴⁵ Hadži Isaova mahala je poznata kao *Dugi sokak*. A. Bejtić, *Ulice...*, 17 i 148.

Mustafa-efendija, sudski pisar; mula Abdulah Kurevi-zade (Kurevija), pisar; njegov brat mula Mehmed, pisar; mula Memiš, trgovac i ostali.

Iz njegove druge vakufname koja je napisana 1. džumadel-ula 1206. h.g. /27. XII 1791.¹⁴⁶, vidi se da je kadija Hajrić koji je tada bio nastanjen u sarajevskoj mahali Čekrekči Muslihudina, uvakufio *vlastiti han*¹⁴⁷ koji se nalazio u selu Mariselići¹⁴⁸ / Marisalići u džematu Butmir u nahiji Sarajevo kojeg je iznova popravio i proširio 1201. h.g. /1786-87. Tom prilikom, kadija Hajrić je odredio Hadži Ibrahim-efendiju koji je porijeklom iz Čajniča, nastanjenog u Presvjetloj Medini, da jednom godišnje prouči “Hatmu” i pokloni je pred dušu našeg poštovanog Poslanika i da uoči svakog petka prouči tri puta suru “al-Ihlas” i jednu “al-Fatihuh” i pokloni ih pred dušu vakifovih roditelja, za šta će mu se platiti 20 groša. Također, kadija Hajrić u njoj je odredio da se po mišljenju pomenutog efendije izabere iz reda dobrih i pobožnih, petnaest “sirotih” derviša, koji će za vakifa tražiti Božiji oprost, za šta će im biti plaćeno po 2 groša¹⁴⁹. Ukoliko pomenuti Ibrahim-efendija umre, neka se ta dužnost obavlja sa znanjem i po mišljenju poznatog šejha Mehmeda koji stanuje blizu medrese. Vakif Hajrić je također odredio 15 groša za popravak česme koja teče pred spomenutim hanom i za održavanje kaldrme oko nje, a za adaptaciju spomenutog hana godišnje po 50 groša. Potom, za one koji budu u službi mutevelije, odredio je da sve što ostane od kirije spomenutog hana, troše prema potrebama uz njegovo mišljenje, s tim da to bude “po zakonu i da bude evladijat vakuf”. Ovo zavještanje će biti pod njegovim nadzorništvom dok je živ, a poslije njegove smrti to pravo

¹⁴⁶ TE:XIII:301-304. GHB, Prijepis iz SSK br. 32, 158-159.

¹⁴⁷ Pronašli smo nekoliko zapisa o ovom hanu: “Nedaleko od Kamenog mosta preko Bosne prema Blažuju stajao je 1785. Omarića (Homarin) han. Ne zna se ni kada je postao, ni kada ga je nestalo”. Vidi: H. Kreševljaković, *Hanovi i karavansaraji...*, 113; “Godine 1785. austrijski uhoda Božić naišao je u blizini kamenog mosta preko rijeke Bosne na Plandištu na jedan han. Poznat je kao *Omarića* ili *Homarin* han”. M. H. Ćeman, “Ishod na Ilidžu”, 205 i 256.

¹⁴⁸ Mariselići ili Donji Blažuj. Pop Stjepo i Vladimir Trifković, *Sarajevska okolina: I. Sarajevsko polje: antropogeografska promatranja*, Srpski etnografski zbornik, knj. XI, Srpska Kraljevska Akademija, Beograd, 1908, 166.

¹⁴⁹ Najvjerovatnije je da se ovdje radi o mudžavirima. *Mudžavir* (tur. mücâvir) – susjed, komšija; osoba koja boravi na časnim mjestima (Medina i Meka), određenim za molitvu i koji svoje vrijeme posvećuju činjenju ibadeta. Više vidi: Azra Gadžo-Kasumović, “Defter donacija upućenih u Dva časna harema / surre defteri iz 1617/18. godine”, *Anali GHB*, knj. XXXIV, GHB, Sarajevo, 2013, 21; Nebi Bozkurt, “MÜCÂVİR”, u: *Türkiye Diyanet Vakfi İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 31, İstanbul, 2006, 445-446.

nadziranja sa istaknutim uslovima preći će na njegovo najstarije dijete bilo da je muško ili žensko. Mutevelija ovog vakufa je bio poštovani kadija Sunulah-efendija Alikadi-zade (Alikadić) sin Mehmed-efendije. Ovaj čin uvakufjavanja ovjeren je od strane Nekib-zade es-sejjid Hadži Sadulah-efendije, a među svjedocima su bili: časni Mehmed-efendija, bivši kadija Tešnja; uvaženi nekib Fejzulah-efendija; Nuri sejjid Hafiz Mustafa-efendija; Mustafa-efendija Hajri-zade (Hajrić), bivši kadija Bijeljine; Abdulah-efendija, bivši kadija Sölova ili Silve¹⁵⁰; mula Jusuf sin Abdulaha iz Čekrekčijine mahale; mula Ibrahim, sudski pisar iz spomenute mahale; Sulejman, vakifov podanik i ostali prisutni.

Sljedeća Hajrićeva vakufnama je napisana na isti datum¹⁵¹ kao i prethodna i također će se prihodi ostvareni od korištenja njegovog vlastitog hana koristiti u određene svrhe koje su u vakufnami naznačene. U prvom dijelu ove vakufname vakifovi uslovi su drugačiji, za razliku od drugog dijela, gdje su identični kao u prethodno navedenoj. Dakle, u njoj je kadija Hajrić odredio da mu šejh Mirdad-efendija, glavni učač (reisu-l-kurra) koji živi u Časnoj Mekki, prouči "Hatmu" i pokloni je pred dušu njegovih roditelja, njegovog sina Derviš Ali-efendije, njegovog djeda hadži Mehmeda, amidžâ hadži Ibrahima i Mehmeda i ostale rodbine i da svake noći uoči petka prouči tri puta suru "al-Ihlas", jednu "al-Fatihu" i salavate i pokloni ih pred "skromnu dušu vakifovu", za šta će mu biti plaćeno 20 groša. Zatim, u njoj je zapisano da se po mišljenju pomenutog Mirdad-efendije, osim šejha Jahje Abdulkafi-zade koji stanuje blizu Merve i šejha Osmana Ebu Ferdži-zade, jednog od onih koji napajaju Zemzemom, izabere iz reda dobrih i pobožnih, trinaest "sirotih" derviša, koji će za vakifa tražiti Božiji oprost, za šta će im biti plaćeno po 2 groša. Kadija Hajrić je odredio da će se ta dužnost, nakon smrti pomenutog Mirdad-efendije, obavljati sa znanjem i po mišljenju plemenitih osoba, šejha Ibrahima, šejha Abdulaha i šejha Ahmeda, koji su poznati kao Bošnjakovići (Bošnjâk-zâdeler). Za spomenutu službu u Presvjetloj Medini,

¹⁵⁰ Kadiluk Sölova ili Silva u iznosu od 70 akči se nalazio u sandžaku Elbasan u današnjoj Albaniji. M. Kemal Özergin, "Rumeli Kadılıkları'nda 1078 Düzenlemesi", u: *İsmail Hakkı Uzunçarşılı'ya Armağan*, 2. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, VII. Dizi – Sa. 70^a, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1988, [220.], 293. Usp. sa: Hazim Šabanović, "Popis kadilukâ u Europskoj Turskoj od Mostarca Abdullaha Hurremovića", *Glasnik Hrvatskih Zemaljskih muzeja u Sarajevu*, god. LIV/1942, Hrvatski Zemaljski muzeji, Sarajevo, 1943, 347; Mirjana Detelić, *Epski gradovi: leksikon*, Posebna izdanja 84, Balkanološki institut SANU, SANU, Beograd, 2007, 127.

¹⁵¹ TE:XIII:304-307. GHB, Prijepis iz SSK br. 32, 159-160.

vakif je odredio godišnje 50 groša i da se izvršava uz znanje mutevelije. Ostali sadržaj vakufname, kao mutevelija i svjedoci koji su bili prisutni na samom činu uvakufljanja su isti kao i kod prethodne.

Dakle, uvidom u ove tri vakufname, vidi se da je imućni kadija Hajrić, dobrotvor u svoje vrijeme, od svoje imovine uvakufio *određenu sumu novca* u korist navedene biblioteke Osman-efendije Bjelopoljaka (Akovali), kao i *vlastititi han*, od čijih će se prihoda više stvari podmirivati. Hanovi koji su bili od velike važnosti za promet i trgovinu, kao i ostali vakufski objekti, izdavali su se u zakup na godinu dana. To su bili objekti koji su služili za konačenje putnika, koji su plaćali konak i zimi ogrjev. Oni su se najčešće protezali duž važnih puteva, a na sporednim putnim pravcima su bili rijetki ili uopće nisu bili podizani.

KADIJA HAJRIĆ – HOMARIJA KAO AUTOR

Rukopisne *medžmue*¹⁵² – privatne bilježnice domaćih učenih i pismenih ljudi sadrže veoma interesantne podatke i od posebnog su značaja za istraživanje bosanskohercegovačke kulture baštine i kulturne historije u cjelini.

Vlasnik jedne takve medžmue bio je i kadija Hajrić, koji se pored svojih uobičajenih kadijskih dužnosti, kao obrazovan i učen čovjek, bavio i bilježenjem određenih interesantnih događaja s početka XIX stoljeća, što nam potvrđuje njegova medžmua – *Mecmū 'a-'i Ḥayrīzāde Mehmed (Muḥammed) Se'īd Efendī*, za koju smo saznali zahvaljujući Kadićevoj *Hronici*. Osim tri bilješke ljetopisnog karaktera iz ove medžmue, koje ovdje donosimo hronološki, nemamo nikakvih drugih podataka, niti imamo saznanja da li je uopšte sačuvana ili ne.¹⁵³ One glase:

GODINA 1217.

(4. V 1802 – 25. III 1803)¹⁵⁴

Ono što je zabilježio u svojoj Medžmui stanovnik grada Sarajeva poštovani kadija Hajrić Mehmed Seid-efendija jeste sljedeće:

¹⁵² Vidi opširnije: Rašid Hajdarović, "Rukopisne medžmue", *Glasnik Arhiva i društva arhivskih radnika BiH*, god. X-XI, knj. X-XI, Sarajevo, 1970-71, 312-314.

¹⁵³ U dosadašnjim obrađenim *Katalozima Gazi Husrev-begove biblioteke* (sv. I-XVIII), nismo pronašli registrovanu ovu Hajrićevu medžmua, tako da nemamo uvid u njen cjelokupan sadržaj niti obim.

¹⁵⁴ TE:XVI:17. Prijepis iz Medžmue Mehmed (Muhammed) Seid-efendije Hajrića. Navod sa godinom je redaktorski, radi jasnije preglednosti.

Stigla su drva i slama za zimsku opskrbu sa nalogom za plaćanje troškova valije Bosanskog ejaleta, njegove svite i podanika, i to pojedinačno za svaki mjesec od glavnih prihoda kadiluka Travnik, i to:

- mjesečno 23.938 oka¹⁵⁵ slame
- mjesečno 845 tovara drva
- za valije:
- 11.000 groša na ime slame za zimsku opskrbu;
- 6.000 groša na ime drva;
- 10.000 groša na ime taksita¹⁵⁶;
- 10.000 groša na ime menzila¹⁵⁷.
- za kadije:
- mjesečno 1.120 oka slame i 40 tovara drva;
- mjesečno pisaru mehkeme ...¹⁵⁸ slame i 18 tovara drva;
- žitarice koje su date za velikodostojnike na ime taksita iz kadiluka Travnik:
- 60 oka ječma po 200 para;
- 4 oke zobi po 200 para;
- 6 oka mesa po 3.000 para;
- 10 oka pšenice po 200 para.

GODINA 1218.

(23. IV 1803 – 13. III 1804)¹⁵⁹

Događaji koje je u svojoj Medžmui zabilježio stanovnik grada Sarajeva Hajrić Mehmed Seid-efendija:

¹⁵⁵ *Oka* – mjera za težinu, a ona se dijelila na 4 litre po 100 drama; 1 oka = 1,28 kg., a 100 oka = tovar. H. Kreševljaković, *Esnafi i obrti...*, 26.

¹⁵⁶ *Taksit* (obrok) je daća koju su dva puta godišnje davali seljaci za izdržavanje vezirova ili valijina dvora. Svake godine u proljeće i u jesen stigli bi mubaširi i čohadar s bujuruldijom, da se pokupi taksit. Pored taksita za valiju, tu su bili i troškovi za menzilhane i konačišta (menzil akče i hardži han). Vidi opširnije: H. Kreševljaković, "Muteselimi...", 87.

¹⁵⁷ *Menzil* – stan, dom, konak; konačište, poštanska stanica na kojoj su ulaci ili tatari (kuriri) mijenjali poštanske konje.

¹⁵⁸ Pretpostavljamo da je prilikom pisanja izostavljena količina slame.

¹⁵⁹ TE:XVI:76. Prijepis iz Medžmue Mehmed (Muhamed) Seid-efendije Hajrića.

U godinama 1216.¹⁶⁰ i 1217.¹⁶¹ koje spadaju među ranije godine u većini kadiluka zemlje Bosne bila je suša i glad. I sve dok se nisu završile pomenute dvije godine, hrana je iz dana u dan u velikoj oskudici, tako da je čak i u Sarajevu koje je prijestolnica zemlje, pšenica računata u domaćem šiniku¹⁶² izišla po svakom šiniku od četrdeset i pet do pedeset groša, oka brašna po dvadeset i tri pare, jedna i po oka masla po sto para, šinik kukuruza odnosno prosa po četrdeset groša, šinik ječma po trideset groša i oka meda po četrdeset i pet para, i sve to računato po dnevnom tečaju. Od onoga što je posijano u novoj godini računato kao jesenja sjetva, mnogo sjemena je posijano, ali početkom mjeseca Aprila jedne noći napadali su kiša i snijeg i do vremena podnevne užine sljedećeg dana to je sve uništeno. A sedmog i osmog dana Aprila kiša je padala oko pola sata neprestano, a poslije toga cijeli dan je bio veliki vjetar i oblaci, a poslije ikindije to se izgubilo iza jacije i vrijeme se do jutra razvedrilo. Od tog dana koji je petak i prvi dan časnog muharrema pa do četrnaestog dana koji je četvrtak i Hidr-Elez (Đurđevdan), ni kap kiše nije pala. Uz pomoć Njegove Uzvišenosti, Pravednog i Svemogućeg Boga koji se smilovao na svoja stvorenja, to je dovršeno na siguran način, jer je četrnaesti dan časnog muharrema, a to je četvrtak, poslije podne u trajanju od pola sata padala lijepa i sitna kiša. U noći od subote na nedjelju u četiri sata, ponovo je u trajanju od pola sata padala kiša i izgledalo je kao da su se predznaci lošega preokrenuli na predznake dobra, ako Bog da. I opet u ponedjeljak pomenutog mjeseca spustila se kiša u trajanju od pola sata. A ono što se dogodilo u Starom Vlahu¹⁶³ u kasabi Varoš, u noći na dvadeset i deveti dan mjeseca Aprila, bila je Božija volja da kiša pada sve do jutra, a da se u dva sata ujutro pojavi snijeg i da pada sve do šest ujutro.

¹⁶⁰ 1216. (13. III 1802. – 12. III 1803.) Rumi-finansijska godina, budući da su se porezi u naturi i novcu ubirali prema kalendaru u finansijskoj godini, čiji se obračunski sistem ravnao prema Julijanskom kalendaru. Više o finansijskoj godini vidi u radu: Muhamed Kantardžić, "Hidžretski kalendar i ostali kalendari kod islamskih naroda", *POF* III-IV/1952-53, OIS, Sarajevo, 1953, 340-342.

¹⁶¹ 1217. (13. III 1803. – 11. III 1804.) Rumi-finansijska godina.

¹⁶² Šinik – žitna mjera razne veličine, od 10 do 80 oka. Vidi: Petar Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskog ili srpskoga jezika*, III, (Zagreb:1973), 393, s.v. šinik.

¹⁶³ O kadiluku *Stari Vlah* (tur. İstâr Eflâk), vidi: H. Šabanović, *Bosanski pašaluk...*, 181-182.

GODINA 1219.
(12. IV 1804 – 3. III 1805)¹⁶⁴

Isto tako od pomenutih događaja u Medžmui Hajrić Mehmed Seid-efendije ovako je zabilježeno:

U srijedu 12. rebiul-evvela 1219. h.g. /5. VII (jul.) /21. VI 1804. greg., Mula Husein Ablagi-zade (Ablaković) je u jednoj jevrejskoj mesari zaklao više janjadi, gdje su kod jednog janjeta dva bubrega težila 1.100 drama¹⁶⁵, a meso 1.150 drama. Odnosno je na Sud da se da mišljenje tadašnjeg hakima Mehmed Emin-efendije Ishak-zade (Ishaković) što je i registrovano.

Već je ranije spomenuto da je u Gazi Husrev-begovoj biblioteci pohranjena jedna *Medžmua*, čiji je jedan od ranijih vlasnika bio i kadija Homarija, što je zabilježeno sa njene unutrašnje strane uz njegov pečat, a poklonio ju je navedenoj biblioteci dr. Munib Muidović. Obrađujući njen sadržaj, F. Nametak bilježi sljedeće:

*riječ je o zbirci različitog sadržaja u kojoj se nalaze pisma, stihovi, izreke poznatih ličnosti, hadisi, molitve, fetve i dr., čiji je datum sastavljanja nepoznat, ali se u njoj nalaze neki dokumenti datirani u XVIII stoljeću.*¹⁶⁶

Među navedenim sadržajem, nalazi se i jedna *rubaija* na osmansko-turskom jeziku, napisana lijepim *talik* pismom, sa potpisom Muhamed (Mehmed) Seid (fol. 28a), za koju se pretpostavlja da ju je napisao kadija Homarija, s obzirom da je bio vlasnik iste, ili se radi o sasvim drugoj osobi.¹⁶⁷ Iz stihova ove rubaije vidimo da se autor poziva na čuveno moralno-etičko djelo *Pend-nama* od Kemalpaša-zadea¹⁶⁸, upućujući

¹⁶⁴ TE:XVI:152. Prijepis iz Medžmue Mehmed (Muhamed) Seid-efendije Hajrića.

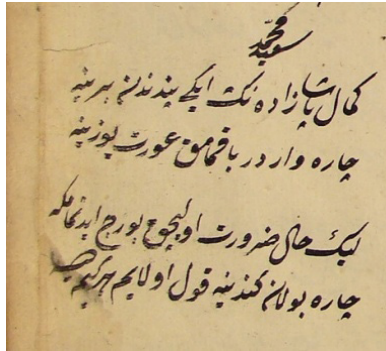
¹⁶⁵ *Dram* (grč.) – mjera za težinu. 1 dram = 3,207 grama; 1 oka = 4 litre, odn. 400 drama; 1 litra = 100 drama. Milan Vlajinac, *Rečnik naših starih mera: u toku vekova*, II sveska, Posebna izdanja, knj. CCCLXXII, Odeljenje društvenih nauka, knj. 47, SANU, Izdavačka ustanova Naučno delo, Beograd, 1964, 271-272. Napomena: Ovdje se najverovatnije misli na *bubrežnjak (slabine) – zadnji dio janjeta, izuzetno sočan i mekan sa najkvalitetnijim lojem*.

¹⁶⁶ F. Nametak, *Katalog...*, sv. IV, 347.

¹⁶⁷ Mustafa Jahić, “Medžmua Bajrama i Mehmeda Kalabe iz Sarajeva”, *Anali GHB*, knj. XXIX-XXX, GHB, Sarajevo, 2009, 208.

¹⁶⁸ Ibn Kemal (1468-1534), čije je puno ime Šemsudin Ahmed b. Sulejman b. Kemal paša je priznat kao pisac i naučnik, smatran je autoritetom i zbog društvenog ugleda koji je uživao, kao nastavnik najpoznatijih medresa u Carstvu i najzad, kao šejhul-islam. Vidi: Dušanka Bojanić, “Dve godine istorije Bosanskog krajišta (1479. i

praktičan savjet za život koji oslikava patrijarhalno uređenje porodice, gdje je muž glava porodice. Tražiti pomoć od svoje žene opravdano je samo u slučaju teške nužde, jer poznato je da je žena muslimanka raspolagala vlastitom imovinom, koju nije bila obavezna trošiti za potrebe porodice, jer je tu obavezu u skladu sa Šerijatom snosio njen suprug.

(GHB, R-2763, fol. 28a)

Rubaija glasi:

Kemāl pāṣā-zāde'nüñ iki pendinden birine
Çäre vardur baķmamamak 'avret yüzine.

Lîk hâl-i żarüret olıcaķ borç idinmemege
Çäre bulan kendine ķul olayım her kim diyse.

Se'îd Muḥammad (Meḥemmed)

Prijevod:

Za jedan od dva savjeta Kemalpaša-zade.
Rješenje je ne gledati u lice žene.

Ali čim nastane stanje nužde da se ne bi zadužilo.
Rješenje nalazi sebi onaj ko god kaže tebi rob biću!

Potom, u *Medžmui* Bajrama i Mehmeda Kalabe iz Sarajeva, koja se čuva u Istorijском arhivu (R-301)¹⁶⁹ i broji 101 list, M. Jahić, obrađujući njen sadržaj, bilježi sljedeće:

1480.) – prema Ibn Kemalü”, *POF* XIV-XV/1964-65, Sarajevo, 1969, 33; O djelu *Pend-nama* vidi: İbrahim Kaya, “Kemal Paşazade'nin Pendname'si”, *KSÜ Sosyal Bilimler Dergisi* 7(2) 2010, 65-79.

¹⁶⁹ *Katalog arapskih, turskih, perzijskih i bosanskih rukopisa*, sv. I, obradio Mustafa Jahić, Historijski arhiv Sarajevo, London-Sarajevo, 2010, 222-248. (M. Jahić *Katalog ...*, sv. I).

Na fol. 1b-7a nalazi se više pjesama na turskom jeziku, bez naslova. U svim pjesmama, osim dvije, u posljednjem ili pretposljednem stihu kao autor navodi se Mehmed (Muhammad) Sa'îd ili samo Mehmed, odnosno Sa'îd. S obzirom na to da se u dvije pjesme spominju Sarajevo i Bosna, vjerovatno je da je autor bosanskog porijekla. Budući da nam je od bosanskih autora s istim imenom koji su pisali poeziju na turskom jeziku poznat samo Mehmed Seid Hajrić (Mehmed Sa'îd Ḥayrî-zāde), poznat i kao Homarija (Ḥūmārî-zāde), moglo bi se pretpostaviti da je upravo on autor ovih pjesama.¹⁷⁰

DRUGI O KADIJI HAJRIĆU – HOMARIJI

Kao što je već poznato, Bašeskijin *Ljetopis* obuhvata događaje Sarajeva i Bosne i Hercegovine od polovine XVIII do početka XIX stoljeća (1747-1804). U njemu Bašeskija na sebi svojstven način donosi veoma interesantne podatke, u vidu kraćih ili dužih opisa uz neizostavne lične komentare.

U pomenutom *Ljetopisu* nailazimo i na dva zapisa za koje pretpostavljamo da se odnose na kadiju Mehmed Seid-efendiju Homariju, i to najprije u popisu sarajevskih kadija i njihovih kandidata iz 1195. h.g. (28. XII 1780. – 16. XII 1781.), za koje Bašeskija, prije navođenja njihovih imena bilježi:

Ranije ih ovoliko nije bilo, a doduše nije bilo ni ovolike pohlepnosti. I ovo je predznak kuge.¹⁷¹

Zatim, u zapisu iz 1200. h.g. (4. XI 1785. – 23. X 1786.), gdje Bašeskija tom prilikom bilježi:

Kada se kadija Homarija kao zamjenik (naib) nalazio u Travniku, potvori su ga janjičari da je, navodno, na podsticaj Džafer-pašin oklevetao u Istanbulu Ahmed-agu Tataragića koji se tamo bijaše nalazio radi janjičarskih plaća. Zato janjičari postadoše kadijini neprijatelji te ga za ljubav valije Selim-paše svrgnuše i dugo vremena mu ne dozvoliše da dođe svojoj kući u Sarajevo. On je otišao na svoj čifluk i tamo boravio.

¹⁷⁰ M. Jahić *Katalog ...*, sv. I, 223.

¹⁷¹ Bašeskija, *Ljetopis...*, 200; K. Filan, *Saraybosnali Molla Mustafa'nun Mecmuası*, 155.

*Bog najbolje zna da Homarija nema grijeha i da je nevin, a ilam nije bio razlog zašto nisu plaće stigle. Ima dosta laži.*¹⁷²

Na osnovu kazivanja J. Besarovića, Kosanović ga opisuje kao plemenitog čovjeka:

*Sa svoje dobrote i rijetke prirodne pameti i razboritosti, Omarija bješe čuven u svoj Bosni i Hercegovini, a ljubljen i poštovan u najvećem stepenu, te se njegova riječ i pametni savjet čujahu i slušahu na svakome važnijemu zboru u divanu. Svoje kmetove ili čivčije volio je i pazio kao kakvu rodbinu ili mlađu domaću čeljad, niti svaka šuša smjede na njih nasrtati ili ih u čemu globiti, te su bili vrlo imućni i zadovoljni, kao da su na svojoj sopstvenoj zemlji. Za to su i oni njega voljela i ljubili kao svoga oca i dobrotvora donoseći mu tačno i savjesno sve ono, što mu je sa zemlje pripadalo.*¹⁷³

Za razliku od svog savremenika, sarajevskog ljetopisca Bašeskije, bosanski franjevac i biskup Bosanskog apostolskog vikarijata iz XVIII stoljeća, fra Marijan Bogdanović¹⁷⁴ ne dijeli pozitivno mišljenje sa njim kada je riječ o kadiji "Omariji". U djelu *Ljetopis kreševskoga samostana*, pred kraj 1771. godine fra Marijan Bogdanović bilježi i jedan događaj u kojem se kadija "Omarija" spominje u negativnom kontekstu:

*Još je jedna smutnja nastala među Turcima u Fojnici: bosanski paša i, kao što rekosmo, vojskovođa u ratu, Mušinović tražio je, pored običajnog danku, još jedan doprinos kojega zovu taksil; no svijet se okupio i počeo vikati i nije ga dao. Čak su protjerali i kajmekanove službenike i opakog kadiju Omarića. Zbog toga se mula rasrdio i ostavio ovo mjesto bez kadije a spor uputio samome Mušinoviću.*¹⁷⁵

Među njegovim neistomišljenicima spomenut ćemo i Muhamed Emin Isevića koji potiče iz ugledne sarajevske porodice koja je živjela u sarajevskoj Vekil-harč mahali¹⁷⁶ na Alifakovcu. Kao i ostali članovi

¹⁷² Bašeskija, *Ljetopis...*, 246; K. Filan, *Saraybosnali Molla Mustafa'nın Mecmuası*, 177. Pretpostavljamo da se i ova bilješka odnosi na njega, jer je navedene godine spomenuti bio na dužnosti naiba u kadiluku Bosna-Brod, o čemu nam svjedoče dokumenti koje smo ranije naveli.

¹⁷³ S. Kosanović, "Dobri beg Omarija...", 346-347.

¹⁷⁴ O životu i djelu fra Marijana Bogdanovića vidi: M. Bogdanović, *Ljetopis kreševskoga samostana...*, 16-22.

¹⁷⁵ Isto, 189.

¹⁷⁶ Mahala Vekil-harča je poznata kao *Hadžijska džamija (Hadžijska mahala)*. A. Bejtić, *Ulice...*, 17 i 359.

ove porodice i Muhamed se školovao i ušao u red kadija i bio među uglednim prvacima Sarajeva krajem XVIII i početkom XIX stoljeća. On je bio poznat i kao pjesnik i epigrafičar i potpisivao se pjesničkim pseudonimom Emin.¹⁷⁷

U traktatu *Prilike u Bosni* Isević je kritikovao rad predstavnika vlasti, stavljajući akcenat na kadije, muftije i druge vladajuće strukture, od kojih su, po njemu, većina stekli svoj položaj i imetak pomoću mita i korupcije. On navodi da se sva njihova djelatnost odvijala u pravcu sticanja bogatstva, zanemarujući, pri tome, i šerijat i islamski moral i svoje obaveze. Među “izdajnike koji su se udaljili od šerijata, sadašnje prvake među ulemom i prvake u Sarajevu koji su mitom došli do položaja” ubraja i Mehmed Seid-efendiju. Optužuje ga još i za pohlepu, pljačku, nezakonito gomilanje imetka.¹⁷⁸ Na njegov račun iznosi i ozbiljne optužbe za nepotizam te podložnost mitu.¹⁷⁹ Isević navodi i to, da je

¹⁷⁷ Za kadiju Isevića, Aličić navodi: “bio je prepoznatljiv i veoma cijenjen među narodom jer se suprostavljao tadašnjim feudalnim i upravnim strukturama u Bosni. Zbog svog djelovanja više puta je osuđivan na progonstvo. Za vrijeme svog boravka u izgnanstvu na ostrvu Lemnos, napisao je književno-historijski traktat o prilikama u Bosni koji predstavlja dragocijeno svjedočenje o teškom stanju u Bosni i kao takav značajan je kao izvor za proučavanje historije Bosne početkom XIX stoljeća”. Navedeni traktat i nosi naslov *Prilike u Bosni*, a spomenuti Isević ga je napisao direktno sultanu s namjerom da ukaže na osnovne probleme koji prijete katastrofom u Bosni i Carstvu, te da ga pomiluje. U tome je uspio i bio, čak nagrađen titulom muderisa od Jedrena i šejhom bosanske ordije. Vidi opširnije: Ahmed S. Aličić, “Manuskript Ahvali Bosna od Muhameda Emina Isevića (poč. XIX v.)”, uvod, prevod s turskog i napomene Ahmed S. Aličić, *POF* 32-33/1982-83, OIS, Sarajevo, 1984, 165 (dalje: A. S. Aličić, “Manuskript Ahvali Bosna...”). Međutim, Sarajlija Salih Sidki Hadžihuseinović, poznatiji kao Muvekkit, zabilježio je u svojoj *Povijesti Bosne* o kadiji Iseviću sljedeće: “Stanovnik Sarajeva Mehmed-efendija Isević, kadija, koji je odavno bio sklon smutnji i neredu, iako je ranije bio kažnjen i protjeran, nije se opametio. Ne obazirući se na to što može biti ponovo protjeran, nekako je došao u Sarajevo, pa je opet u okolici Sarajeva potpaljivao vatru. Čas je držao stranu uleme, a čas odžaklija i nije mirovao”. Muvekkit, *Povijest Bosne*, knj. II, 789-790; Kadija Isević je umro 1232. h.g. /1816-17. godine i ukopan je na mezarju Alifakovac u Sarajevu. M. Mujezinović, *Islamska epigrafika...*, I, 106-107.

¹⁷⁸ “u Bosni i mojoj zemlji poznat kao čovjek na koga se najviše tuže i koji je najpohlepniji, koji je napustio pravi put i koji druge na loš put navodi, ima četrdeset godina kako vodi trgovinu bosanskim kadilucima. Svoje nijabete sam donosi iz Istanbula i prodaje ih nezakonito po nekoliko puta skuplje. Takvom pljačkom stekao je ogroman imetak. Godišnje stekne tako po 15.000 groša, a ima i razne mulkove i placeve”. A. S. Aličić, “Manuskript Ahvali Bosna...”, 172.

¹⁷⁹ “Svojim sinovima od deset-petnaest godina, koji su još u dječijem dobu, i koji tek uče slova, on je obezbjedio pet-šest raznih visokih službi, iako nijedan još nije ni

kadija Hajrić za vrijeme vladavine trojice bosanskih valija, Selim-paše, Husamedin-paše i Vanli-paše, zbog gore nabrojanih stvari, više puta bio osuđivan na izgnanstvo, ali uprkos tome, nikada im se nije pokorio, a svoju slobodu više puta je plaćao novcem.¹⁸⁰ Zatim, Isević kadiju Hajrića, koji je “među velikašima prvi stavljao svoj pečat”, optužuje da se udružio sa sebi sličnim nasilnicima u zemlji baveći se zabranjenim stvarima, pri tome se udaljavajući od dužnosti koje su im od Boga propisane da obavljaju.¹⁸¹

UMJESTO ZAKLJUČKA

Na kraju, treba reći da na osnovu brojnih bilježaka u rukopisnim djelima, a koja veoma često svoju potvrdu nalaze i u drugim primarnim historijskim izvorima, nekada je moguće izvršiti rekonstrukciju života uglednijih pojedinaca kao i članova njihovih porodica. Ovim radom pokušali smo približiti kako užoj stručnoj tako i široj javnosti život jednog kadije kojeg je iznjedrilo Sarajevo s kraja XVIII i početkom XIX stoljeća i valorizirati njegov doprinos društvu u kojem je živio i djelovao.

vidio Istanbula. Isto tako, golobradim Arnautima, koji su u njegovoj pratnji obezbjedio je visoke položaje, pa se bogate. Sadašnji kapu-ćehaja u Istanbulu, spomenuti Džabić Ali efendija, svako naibsko mjesto, koje mu zapadne, šalje ga njemu i prodaje, a ovaj ga daje onome ko više plati. Na taj način bosanske kaze su došle do rasula i zapale u veliki nered. Što je došlo do takvog nereda, oni su isključivi krivci”. A. S. Aličić, “Manuskript Ahvali Bosna...”, 172.

¹⁸⁰ “Od nekih je bježao, a od nekih se novcem spasio. Četiri-pet puta je za oslobođenje platio više od 40.000 groša”. Isto.

¹⁸¹ “Svako nasilje, nered, pobuna, razrez prihoda, i vanredni nameti, objeđivanje i druge štete i bezbroj raznih nameta na sirotinju, nastaje na osnovu njihova mišljenja. Svaki od njih je cijenjen kod namjesnika, oblači im samurovinu i kunovinu, njihove čifluke, u vidu dobročinstva, oslobađa od salijane (posebnog poreza za vojsku), svi ma odobrava što žele i obraća im posebnu pažnju, obećava im položaje u njihovoj branši, i potpuno je saglasan da svoje poslove obavljaju onako kako oni žele, i kad bi prevrnuli sav svijet odozgo pa dolje i sve rastjerali, niko ne bi smio reći ni riječi. Svi su oni pomagači nasilnika, a progone one koji slijede istinu”. Isto, 174.

FRAGMENTS FROM LIFE OF A QADI:
MEHMED (MUHAMED) SEID-EFENDIJA HAJRIĆ
– HOMARIJA

Summary

In this paper, an attempt has been made to reconstruct the life of a qadi, who has performed the qadi service in several judgeships of the Bosnian Eyalet, based on the available resources, and belonged to the Bosniak elite of the time in which he lived and actively participated in various fields of cultural, social and political life. This qadi was Mehmed (Muhamed) Seid-efendija Hajrić – Homarija from Sarajevo, who, in addition to his usual qadi and administrative-state duties, as an educated and learned man, also dealt with some interesting events that entered his mecmu'a and poems in the Ottoman-Turkish language. In the end, we brought records of how other people of his time had seen him, among whom there were also contradictory opinions about this person.

In this paper, we used a prosopographic method, which in a special way illuminates the phenomena of social history that can not be perceived by some other method.

Key words: cultural history, qadi, Hajrić – Homarija, late 18th and early 19th century, public and private life, Sarajevo, Bosnian Divan, Travnik, Ruščuk, prosopographic method.

IZVORI

a) Neobjavljeni izvori

İstanbul:

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA),
Maliyeden Müdevver Defterleri (MAD), No. 10301.

Sarajevo:

Gazi Husrev-begova biblioteka (GHB),
R-7306-7319, R-7321, R-7323-7324 i R-7327 – Kadi-zade (Kadić),
Muhamed Enveri, *Tārīḥ-i Enverī* (TE).

Sarajevo

Orijentalni institut (OIS),
R-29/6-10, 16-19, 21, 23-24 i 27. – Kadi-zade (Kadić), Muhamed
Enveri, *Tārīḥ-i Enverī* (TE).

Bosna ahkâm-ı şikâyet defterleri, Zbirka ANUBiH br. 85/I – prijevod Abdulah Polimac.

Zbirka ANUBiH br. 85/II

Zbirka ANUBiH br. 85/IIIa

Zbirka ANUBiH br. 85/VIIa

b) Objavljeni izvori

Aličić, Ahmed S., “Manuskript Ahvali Bosna od Muhameda Emina Isevića (poč. XIX v.)”, uvod, prevod s turskog i napomene Ahmed S. Aličić, *POF* 32-33/1982-83, OIS, Sarajevo, 1984, 163-198.

Bašeskija, Mula Mustafa Ševki, *Ljetopis: (1746-1804)*, (prevod s turskog, uvod i komentar Mehmed Mujezinović), 3. izd., Sarajevo-Publishing, Sarajevo, 1997.

Hadžihuseinović, Salih Sidki Muvekkit, *Povijest Bosne*, knj. I-II, [s turskog preveli Abdulah Polimac...[et al.], Kalem, Sarajevo, 1999.

LITERATURA

“Blažuj i okolina”, *Bosanska vila*, god. II, br. 18 (15. septembra 1887.), Sarajevo, 1887, 281-282.

Abadžić Hodžić, Aida, “Kultura odijevanja u Bosni i Hercegovini na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće: Uloga i značaj ilustracija i priloga u časopisu *Nada* (1895.-1903.)”, u: *Zbornik radova / Međunarodni naučni skup Odjeća kao simbol identiteta*, Bihać (23./25.05.2011.), Tehnički fakultet i Gradska galerija, Bihać, 2011, 15-30.

Aličić, Ahmed S., “Ustanak u Drobnjacima 1805. godine”, P.o.: *Godišnjak Društva istoričara BiH*, god. XIX/1970-71, Sarajevo, 1973, 45-70.

Aličić, Ahmed, *Uređenje Bosanskog ejaleta od 1789. do 1878. godine*, Posebna izdanja XI, OIS, Sarajevo, 1983.

Bašagić, Safvet-beg, *Bošnjaci i Hercegovci u islamskoj književnosti: Prilog kulturnoj historiji Bosne i Hercegovine*, “Svjetlost”, Sarajevo, 1986.

Bejtić, Alija, “Jedno viđenje sarajevskih evlija i njihovih grobova kao kulturnih mjesta”, *POF* XXXI/1981, OIS, Sarajevo, 1981, 111-129.

Bejtić, Alija, “Lični i kućni komfor u Bosni i Hercegovini”, *Jugoslavenski istorijski časopis*, br. 3-4/1974, 147-166.

Bejtić, Alija, “Prilozi proučavanju naših narodnih pjesama”, *Bilten Instituta za proučavanje folkloru*, II, br. 3/1955, 105-123.

- Bejtić, Alija, "Spomenici osmanlijske arhitekture u Bosni i Hercegovini", *POF* III-IV/1952-53, OIS, Sarajevo, 1953, 229-297.
- Bejtić, Alija, *Ulice i trgovi Sarajeva*, Muzej Grada Sarajeva, Sarajevo, 1973.
- Bogdanović, Marijan, *Ljetopis kreševskoga samostana (1765 – 1817)*, Priredio, latinske i talijanske dijelove preveo, uvod i bilješke napisao dr. fra Ignacije Gavran, Synopsis, Sarajevo-Zagreb, 2003.
- Bojanić, Dušanka, "Dve godine istorije Bosanskog krajišta (1479. i 1480) – prema Ibn Kemalu", *POF* XIV-XV/1964-65, OIS, Sarajevo, 1969, 33-50.
- Bozkurt, Nebi, "MÜCÂVİR", u: *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 31, İstanbul, 2006, 445-446.
- Čar-Drnda, Hatidža, "Zbirka sidžila Gazi Husrev-begove biblioteke", *Anali GHB*, knj. XIII-XIV, GHB, Sarajevo, 1987, 53-67.
- Čubrilović, Vasa, *Odabrani istorijski radovi*, prvo izdanje, "Narodna knjiga", Beograd, 1983.
- Ćeman, Mirza Hasan, "Ishod na Ilidžu", u: *Ilidža: monografija*, Općina Ilidža, Sarajevo, 2000, 203-292.
- Ćurić, Hajrudin, *Muslimansko školstvo u Bosni i Hercegovini do 1918. godine*, "Veselin Masleša", Sarajevo, 1983.
- Detelić, Mirjana, *Epski gradovi: leksikon*, Posebna izdanja 84, Balkanološki institut SANU, SANU, Beograd, 2007.
- Drobnjak, Slobodan i Šabotić, Sait Š., "Kulturne prilike i kulturni stvaraoци Nikšića iz osmanskog perioda", *Almanah*, br. 25-26, Udruženje "Almanah" Podgorica, Podgorica, 2004, 86-113.
- Duranović, Elvir, "Travničko muftijstvo i travničke muftije od 1680-1930. godine", *Takvim za 2014.*, El-Kalem, Sarajevo, 2014, 239-256.
- Fajić, Zejnil, "Popis vakufnama iz Bosne i Hercegovine koje se nalaze u Gazi Husrevbegovoj biblioteci u Sarajevu", *Anali GHB*, knj. V-VI, GHB, Sarajevo, 1974, 245-302.
- Filan, Kerima, *XVIII. Yüzyıl Günlük Hayatına Dair Saraybosnalı Molla Mustafa'nın Mecmuası*, Connectum, Sarajevo, 2011.
- Gadžo-Kasumović, Azra, "Defter donacija upućenih u Dva časna harema / surre defteri iz 1617/18. godine", *Anali GHB*, knj. XXXIV, GHB, Sarajevo, 2013, 5-36.
- Gadžo-Kasumović, Azra, "Mulla u Bosanskom ejaletu", *Anali GHB*, knj. XXVII-XXVIII, GHB, Sarajevo, 2008, 5-67.
- Giljferding, Aleksandar, *Putovanje po Hercegovini, Bosni i Staroj Srbiji*, "Veselin Masleša", Sarajevo, 1972.
- Hajdarović, Rašid, "Rukopisne medžmue", *Glasnik Arhiva i društva arhivskih radnika BiH*, god. X-XI, knj. X-XI, Sarajevo, 1970-71, 311-320.

- Hrabak, Bogumil, "Kušne rednje u Bosni i Hercegovini 1463-1800.", *Istorijski zbornik*, god. II, br. 2, Institut za istoriju u Banjaluci, Banjaluka, 1981, 5-42.
- Jahić, Mustafa, "Medžmua Bajrama i Mehmeda Kalabe iz Sarajeva", *Anali GHB*, knj. XXIX-XXX, GHB, Sarajevo, 2009, 205-223.
- Kantardžić, Muhamed, "Hidžretski kalendar i ostali kalendari kod islamskih naroda", *POF III-IV/1952-53*, OIS, Sarajevo, 1953, 299-348.
- Kasumović, Ismet, *Školstvo i obrazovanje u Bosanskom ejaletu za vrijeme Osmanske uprave*, Islamski kulturni centar Mostar, Mostar, 1999.
- Katalog arapskih, turskih, perzijskih i bosanskih rukopisa*, sv. I, obradio Kasim Dobrača, London-Sarajevo, 2000.
- Katalog arapskih, turskih, perzijskih i bosanskih rukopisa*, sv. IV, obradio Fehim Nametak, GHB, Sarajevo, 1998.
- Katalog arapskih, turskih, perzijskih i bosanskih rukopisa*, sv. I, obradio Mustafa Jahić, Historijski arhiv Sarajevo, London-Sarajevo, 2010.
- Katalog arapskih, turskih, perzijskih i bosanskih rukopisa*, sv. XVII, obradio Osman Lavić, Sarajevo, 2010.
- Kaya, İbrahim, "Kemal Paşazade'nin Pendname'si", *KSÜ Sosyal Bilimler Dergisi* 7(2) 2010, 65-79.
- Kemura, Sejfuldin, "Javne muslimanske građevine u Sarajevu", P.o. u: *GZM BiH*, XX/1908., Zemaljski muzej u BiH, Sarajevo, 1908, 1-20 [475-494].
- Kemura, Sejfuldin, "Sarajevske džamije i druge javne zgrade", I dio, *Glasnik zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine* (GZM BiH), Sarajevo, 1908, 1-208 (48-51).
- Kiel, Machiel, "RUSÇUK", u: *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 35, İstanbul, 2008, 246-250.
- Knežević, Đuro, "Omorika, smreka ili smrča?: (Prilog šumarskoj terminologiji)", *Šumarski list*, god. 83, br. 4-5 (april-maj 1959.), Šumarsko Društvo NR Hrvatske u Zagrebu, Zagreb, 1959, 134-141.
- Kocić, Marija, *Orijentalizacija materijalne kulture na Balkanu: osmanski period: XV – XIX vek*, Hesperiaedu, Beograd, 2010.
- Kosanović, Sava, "Dobri beg Omarija iz Sarajeva", *Javor*, god. XII, br. 11, br. 12 (17. marta 1885; 24. marta 1885.), Novi Sad, 1885, 345-348 i 375-378.
- Kreševljaković, Hamdija i Korkut, Derviš M., *Travnik u prošlosti 1464 – 1878: (Naročito kao glavni grad Bosne 1699-1850)*, Biblioteka Zavičajnog muzeja Travnik br. 2, Travnik, 1961.
- Kreševljaković, Hamdija, "Kazandžijski obrt u Bosni i Hercegovini", *Glasnik Zemaljskog muzeja BiH*, nova serija, sveska VI/1951, Zemaljski muzej BiH, Sarajevo, 1951, 194-240.

- Kreševljaković, Hamdija, “Kule i odžaci u Bosni i Hercegovini”, *Naše starine*, god. II/1954, Zavod za zaštitu spomenika, Sarajevo, 1954, 71-86.
- Kreševljaković, Hamdija, “Muteselimi i njihov djelokrug”, *Radovi*, knj. VII, Odjeljenje istorisko-filoloških nauka, knj. 3, Naučno društvo N.R. Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 1957.
- Kreševljaković, Hamdija, *Esnafi i obrti u starom Sarajevu*, Narodna prosvjeta, Sarajevo, 1955.
- Kreševljaković, Hamdija, *Hamami: (Javna kupatila) u Bosni i Hercegovini 1462-1916*, Prilozi za Istoriju Zdravstvene culture Jugoslavije i Balkanskog poluostrva, III, Beograd, 1937.
- Kreševljaković, Hamdija, *Hanovi i karavansaraji u Bosni i Hercegovini*, Djela, knj. VIII, Naučno društvo NR BiH; knj. 7, Odjeljenje istorisko-filoloških nauka, Sarajevo, 1957.
- Kreševljaković, Hamdija, *Izabrana djela*, sv. I, “Veselin Masleša”, Sarajevo, 1991.
- Kreševljaković, Hamdija, *Kapetanije u Bosni i Hercegovini*, 2. izdanje, “Svjetlost”, Sarajevo, 1980.
- Lavić, Osman, “Mustafa-paša Babić i njegova rukopisna ostavština”, *Anali GHB*, knj. XXXIV, Sarajevo, 2013, 61-80.
- Maksimović, Vojislav, “Sava Kosanović”, *Baština*, god. I, br. 1, Muzej književnosti i pozorišne umjetnosti BiH, Sarajeva, 1990, 69-90.
- Muderizović, Riza, “Nekoliko muhurova bosanskih valija”, *GZMBiH*, sv. 1. i 2, god. XXVIII/1916, Sarajevo, 1917, 1-39.
- Mujezinović, Mehmed, *Islamska epigrafika u Bosni i Hercegovini*, knj. I, “Veselin Masleša”, Sarajevo, 1974.
- Nagata, Yuzo, *Materials on the Bosnian notables*, Institute for the Study of Languages and Cultures of Asia and Africa, Tokyo Gaikokugo Daigaku, Tokyo (Japan), 1979.
- Nametak, Fehim, “Jedna sarajevska medžmua iz Bašeskijina vremena”, *Glasnik Vrhovnog Islamskog Starješinstva u SFRJ*, godina XLIX/86, br. 2 (mart-april), Sarajevo, 1986, 157-163.
- Nametak, Fehim, *Fadil-paša Šerifović, pjesnik i epigrafičar Bosne*, Sarajevo, 1980.
- Özergin, M. Kemal, “Rumeli Kadılıkları’nda 1078 Düzenlemesi”, u: *İsmail Hakkı Uzunçarşılı’ya Armağan*, 2. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, VII. Dizi – Sa. 70^a, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1988, 251-309.
- Pelidija, Enes, “O stanovništvu i poznatijim porodicama Pljevalja (Taslidže) i Tašličkog kadiluka u XVIII stoljeću”, *Almanah* 33-34, Udruženje “Almanah” Podgorica, Podgorica, 2006, 169-182.

- Pop Stjepo i Trifković, Vladimir, *Sarajevska okolina: I. Sarajevsko polje: antropogeografska promatranja*, Srpski etnografski zbornik, knj. XI, Srpska Kraljevska Akademija, Beograd, 1908.
- Skarić, Vladislav, *Izabrana djela: Prilozi za istoriju Sarajeva*, knj. II, "Veselin Masleša", Sarajevo, 1985.
- Skarić, Vladislav, *Izabrana djela: Sarajevo i njegova okolina od najstarijih vremena do austrougarske okupacije*, knj. I, "Veselin Masleša", Sarajevo, 1985.
- Skok, Petar, *Etimologijski rječnik hrvatskog ili srpskoga jezika*, III, JAZU, Zagreb, 1973.
- Sućeska, Avdo, *Ajani: Prilog izučavanju lokalne vlasti u našim zemljama za vrijeme Turaka*, Djela, knj. XXII, Odjeljenje Istorijsko-filoloških nauka, knj. 14., Naučno društvo SR BiH, Sarajevo, 1965.
- Šabanović Hazim, "Bosanski divan", *POF XVIII-XIX/1968-69*, OIS, Sarajevo, 1973, 9-45.
- Šabanović, Hazim, "Popis kadilukâ u Europskoj Turskoj od Mostarca Abdullaha Hurremovića", *Glasnik Hrvatskih Zemaljskih muzeja u Sarajevu*, god. LIV/1942, Hrvatski Zemaljski muzeji, Sarajevo, 1943, 307-356.
- Šabanović, Hazim, *Bosanski pašaluk: postanak i upravna podjela*, Djela, knj. XIV, Naučno Društvo NR BiH, Sarajevo, 1959.
- Šljivo, Galib, *Bosna i Hercegovina: 1788-1812*, knj. 1, Planjaks komerc, Tešanj, 2016.
- Trako, Salih – Gazić, Lejla, "Rukopisna zbirka Orijentalnog institute u Sarajevu", *POF XXV/1975*, OIS, Sarajevo, 1976, 27-43.
- Truhelka, Ćiro, "Bošnjaci i prvi srpski ustanak", *Glasnik Zemaljskog muzeja u BiH*, god. XXIX/1917, Zemaljski muzej u BiH, Sarajevo, 1918, 244-296 [26-52].
- Vlajinac, Milan, *Rečnik naših starih mera: u toku vekova*, II sveska, Posebna izdanja, knj. CCCLXXII, Odeljenje društvenih nauka, knj. 47, SANU, Izdavačka ustanova Naučno delo, Beograd, 1964.
- Zlatar, Behija, "Ilidža", u: *Ilidža: monografija*, Općina Ilidža, Sarajevo, 2000, 191-200.